

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ДЗВО «УНІВЕРСИТЕТ МЕНЕДЖМЕНТУ ОСВІТИ»
БІЛОЦЕРКІВСЬКИЙ ІНСТИТУТ НЕПЕРЕРВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ
Кафедра педагогіки, психології та менеджменту

ДОПУЩЕНО ДО ЗАХИСТУ

завідувач кафедри ПП та М

Юлія ГЕРАСИМЕНКО

(підпис)

« 12 »

(дата)

2025 р.

ПСИХОЛОГІЧНА КОРЕКЦІЯ АГРЕСИВНОСТІ ЗЛОЧИНЦІВ

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеня «магістр»

Галузь знань: 05 Соціальні та поведінкові науки

Спеціальність: 053 Психологія

Освітньо-професійна програма «Психологія»

Здобувачка вищої освіти

групи ПС-23-12-ЗМ

КОВАЛЬ Наталія Геннадіївна

Науковий керівник:

докторка психологічних наук,

кандидатка педагогічних наук, доцентка

КЛОЧКО Алла Олексіївна

(підпис)

(підпис)

Біла Церква 2025

Протокол аналізу звіту подібності

Заявляю, що я ознайомився (-лась) з Повним звітом подібності, який був згенерований Системою виявлення і запобігання щодо роботи:

Автор: Коваль Наталія Геннадіївна, група ПС-23-12-ЗМ

Назва: Психологічна корекція агресивності злочинців

Керівник: Клочко Алла Олексіївна

Підрозділ: кафедра педагогіки, психології та менеджменту

Коефіцієнт подібності 1:36.5%

Мікропробіли: 0

Заміна букв: 1

Інтервали: 0

Після аналізу Звіту подібності констатую наступне:

☒ Запозичення, виявлені в роботі є законними і не є плагіатом. Рівень подібності не перевищує допустимої межі. Таким чином робота незалежна і приймається.

☐ Запозичення не є плагіатом, але перевищено граничне значення рівня подібностей. Таким чином робота повертається на доопрацювання.

☐ Виявлено запозичення і плагіат або навмисні текстові спотворення (маніпуляції), як передбачувані спроби укриття плагіату, які роблять роботу невідповідною вимогам законодавства (Ст. 26. ЗУ Про фахову передвищу освіту, пункт 3.1, Ст. 42. ЗУ Про освіту) та вимог НАЗЯВО (Критерій 5), а також кодексу етики і процедур. Таким чином робота не приймається.

Висновок:

Висвітлюю, що робота Коваль Н.Г. має улюблений рівень фактичності експертного тексту. Після аналізу роботи науковими керівниками зроблено, що висновки в роботі Коваль Н.Г. запозичення є свідомими і не мають ознак плагіату. Звізку згине, робота визнається висвітлюю, допустима до захисту.

Дата 09.05.2025р

Відповідальний за антиплагіатну технічну експертизу у Білоцерківському інституті неперервної професійної освіти
ДЗВО «Університет менеджменту освіти»
НАПН України:

Підпис

БІЛОЦЕРКІВСЬКИЙ ІНСТИТУТ НЕПЕРЕРВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

Кафедра педагогіки, психології та менеджменту

Рівень вищої освіти магістр

Спеціальність 053 Психологія, освітня програма Психологія

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

к.п.н., доцент Герасименко Ю.С.

« 6 » січня 2025

року

ЗАВДАННЯ

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ ЗДОБУВАЧЕВІ ОСВІТИ

Коваль Наталії Геннадіївни

1. Тема роботи Психологічна корекція агресивності злочинців

керівник роботи Клочко Алла Олексіївна, докторка психологічних наук, кандидатка педагогічних наук, доцентка

затверджені наказом БІНПО від «03» січня 2025 року № 01-06/03

2. Строк подання здобувачем освіти роботи « 1 » травня 2025 р.

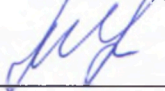
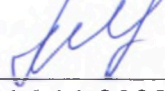
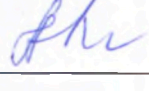
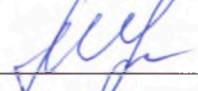
3. Вихідні дані до роботи

4. Перелік питань, які потрібно розробити:

провести теоретичний аналіз літератури, дати визначення поняттю «агресія» та «особистість злочинця», розглянути способи класифікації агресивної поведінки, розглянути та проаналізувати чинники, що впливають на формування злочинної насильницької поведінки, надати загальну характеристику «особистість злочинця», провести дослідження на групі респондентів, з метою визначення рівня агресивної поведінки серед

злочинців-кривдників, провести корекцію агресивної поведінки кривдників, оцінити ефективність проведеної корекційної роботи.

5. Консультанти розділів роботи

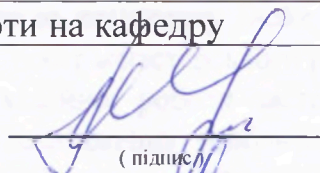
Розділ	Прізвище, ініціали та посада Консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
1	Клочко А.О., докторка психологічних наук, кандидатка педагогічних наук, доцентка	03.01.2025 р. 	14.09.2023 р.
2	Клочко А.О., докторка психологічних наук, кандидатка педагогічних наук, доцентка	03.02.2025 р. 	16.10.2023 р.
3	Клочко А.О., докторка психологічних наук, кандидатка педагогічних наук, доцентка	03.03.2025 р. 	16.11.2023 р.

6. Дата видачі завдання 03.01.2025 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк етапів роботи виконання	Примітка
1	Узгодження теми, складання змісту	січень	виконано
2	Вивчення літературних джерел	січень	виконано
3	Збирання матеріалу на підприємстві	січень	виконано
4	Обробка матеріалу	січень	виконано
5	Виконання розділу 1	січень	виконано
6	Виконання розділу 2	лютий	виконано
7	Виконання розділу 3	березень	виконано
8	Формулювання висновків	березень-квітень	виконано
9	Оформлення роботи, одержання відгуку та рецензії перевірка на плагіат.	квітень	виконано
10	Подання роботи на кафедру	травень	виконано

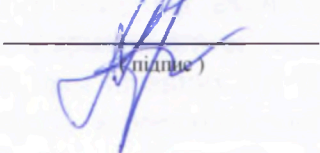
Студент

(підпис)

Н.Г. Коваль

Керівник роботи

(підпис)

А.О. Ключко

ДЗВО «УНІВЕРСИТЕТ МЕНЕДЖМЕНТУ ОСВІТИ» НАПН УКРАЇНИ
БІЛОЦЕРКІВСЬКИЙ ІНСТИТУТ НЕПЕРЕРВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ
Кафедра педагогіки, психології та менеджменту

ВІДГУК

Керівника на кваліфікаційну роботу магістра Коваль Наталії Геннадіївни.
Тема кваліфікаційної роботи Психологічна корекція агресивності злочинців.
Загальна характеристика кваліфікаційної роботи

Мета роботи полягає у теоретичному обґрунтуванні та емпіричному дослідженні психологічних особливостей агресивності злочинців, а також розробленні та апробації програми психологічної корекції агресивності засуджених осіб.

Кваліфікаційна робота відзначається чіткою структурою, послідовним викладом матеріалу та комплексним підходом до аналізу проблеми. Здобувач освіти продемонструвала достатній рівень самостійності у виконанні дослідження, що проявилось в опрацюванні спеціалізованої наукової літератури з пенітенціарної психології, самостійній організації та проведенні емпіричного дослідження в умовах установи виконання покарань, а також у розробці авторської програми психологічної корекції агресивності. Оригінальність авторського тексту кваліфікаційної роботи, що визначено за допомогою комплексу Strike Plagiarism, складає 63,5%, що відповідає вимогам до наукових робіт магістерського рівня.

Автор кваліфікаційної роботи застосувала релевантний психодіагностичний інструментарій для дослідження особливостей агресивності злочинців. Результати емпіричного дослідження мають наукову цінність, оскільки розкривають особливості проявів агресивності у осіб, які вчинили злочини різного ступеня тяжкості, та виявляють зв'язок між формами агресії, особистісними характеристиками засуджених та характером скоєних протиправних дій. Важливим здобутком є виявлення основних психологічних механізмів агресивної поведінки злочинців та визначення мішеней психокорекційної роботи.

Здобувачем освіти досліджено теоретичні аспекти проблеми агресивності у злочинців, проаналізовано сучасні підходи до розуміння природи кримінальної агресії, визначено соціально-психологічні детермінанти агресивної поведінки осіб, які перебувають у місцях позбавлення волі, розроблено та апробовано програму психологічної корекції агресивності та надано методичні рекомендації психологам щодо зниження рівня агресивності особистості.

Практична значущість висновків і рекомендацій, що містяться в роботі, полягає в можливості їх використання в діяльності психологічної служби установ виконання покарань, в процесі ресоціалізації особистості, а також у системі професійної підготовки та підвищення кваліфікації пенітенціарних психологів.

Кваліфікаційна робота відповідає всім вимогам, що висуваються до робіт такого рівня, заслуговує високої оцінки, а здобувач освіти Коваль Н.Г. – присвоєння кваліфікації магістра психології.

Керівник кваліфікаційної роботи магістра
проф.каф.ППтаМ., доц., д.пс.н.

09.05.2025

РЕФЕРАТ

Магістерська робота: 114 сторінок, 9 рисунків, 5 таблиць, 9 додатків, 44 літературних джерел.

Мета дослідження: дослідити методи психологічної корекції агресивності у злочинців, з'ясувати основні факторів, що впливають на формування агресивної поведінки, а також визначити ефективність корекційної програми, що сприяє зниженню рівня агресії у правопорушників, а саме злочинців-кривдників.

Об'єктом дослідження є агресивна поведінка злочинців.

Предметом дослідження є особливості психологічної корекції агресивної поведінки злочинців.

Основні методи дослідження. На різних стадіях дослідження широко використовувалися такі методи: діагностичний і формуючий експерименти, спостереження, анкетування, бесіда, оригінальні психодіагностичні методики.

Основний науковий результат роботи полягає у наступному: узагальнено матеріали у вітчизняній і зарубіжній практиці вивчення агресивної поведінки злочинців; експериментально апробовано пробаційну програму; створена і описана процедура психологічного дослідження процесу корекції подолання домашнього насильства.

Ключові слова: агресія, злочинці, насильство, кривдники.

ABSTRACT

Master's thesis: 114 pages, 9 figures, 5 tables, 9 appendices, 44 literary sources.

The purpose of the study: to investigate methods of psychological correction of aggressiveness in criminals, to find out the main factors influencing the formation of aggressive behavior, and to determine the effectiveness of a correctional program that contributes to reducing the level of aggression in offenders, namely criminals-offenders.

The object of the study is the aggressive behavior of criminals.

The subject of the study is the features of the psychological correction of aggressive behavior of criminals.

The main research methods. At different stages of the study, the following methods were widely used: diagnostic and formative experiments, observation, questionnaires, interviews, original psychodiagnostic methods.

The main scientific result of the work is the following: materials in domestic and foreign practice of studying aggressive behavior of criminals are summarized; a probation program is experimentally tested; a procedure for psychological research of the process of correction of overcoming domestic violence is created and described.

Keywords: aggression, criminals, violence, abusers.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	9
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КОРЕКЦІЇ	
ПОВЕДІНКИ ЗЛОЧИНЦІВ.....	12
1.1 Сутність феномену «агресія». Психологічні особливості особистості злочинця.....	12
1.1.1 Сутність феномену «агресія».....	12
1.1.2 Психологічні особливості особистості злочинця.....	18
1.2 Чинники, що впливають на формування злочинної насильницької поведінки.....	21
1.3 Роль психологічної корекції у ресоціалізації злочинців.....	26
Висновки до розділу 1.....	30
РОЗДІЛ 2 ДІАГНОСТУВАННЯ РІВНЯ АГРЕСИВНОСТІ	
ЗЛОЧИНЦІВ.....	32
2.1 Особливості діагностування рівня агресивності у злочинців.....	32
2.2 Методи діагностування агресивної поведінки у злочинців.....	34
2.3 Аналіз рівня агресивності серед злочинців.....	42
Висновки до розділу 2.....	47
РОЗДІЛ 3 КОРЕКЦІЯ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ	
ЗЛОЧИНЦІВ-КРИВДНИКІВ.....	49
3.1 Особливості організації та проведення корекції поведінки кривдників...49	
3.2 Методи корекції агресивної поведінки кривдників.....	53
3.3 Оцінка ефективності корекції поведінки кривдників.....	62
Висновки до розділу 3.....	66
ВИСНОВКИ.....	69
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	72
ДОДАТКИ.....	76

ВСТУП

Актуальність роботи. Агресивність є однією з найбільш складних і багатогранних психологічних характеристик, що проявляється в різних формах та інтенсивності в поведінці людини. Вона може бути як конструктивною, так і деструктивною, впливаючи на індивідуальні, міжособистісні та соціальні процеси. У контексті злочинної діяльності агресивність часто виявляється основним рушійним фактором, що визначає як мотиви, так і способи вчинення правопорушень. Агресивні акти можуть спричинити серйозні фізичні й психологічні наслідки як для безпосередніх жертв злочину, так і для самого правопорушника, що, у свою чергу, ставить питання про необхідність ефективних засобів психологічної корекції таких проявів.

У зв'язку з цим, проблема психологічної корекції агресивної поведінки злочинців стає надзвичайно актуальною як для теоретичних, так і практичних аспектів кримінальної психології та реінтеграції в суспільство.

Мета роботи. Метою цієї роботи є дослідження методів психологічної корекції агресивності у злочинців, з'ясування основних факторів, що впливають на формування агресивної поведінки, а також визначення ефективності психокорекційної програми, що сприяє зниженню рівня агресії у правопорушників, а саме злочинців-кривдників.

Об'єкт дослідження - агресивна поведінка злочинців.

Предмет дослідження - особливості психологічної корекції агресивної поведінки злочинців.

Гіпотезою дослідження є припущення про те, що психологічна корекція осіб, які засуджені до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, в умовах пробації дозволить знизити підвищену агресивність злочинців.

Завданнями роботи є:

1. Аналіз теоретичних підходів до розуміння агресивності як психологічного феномену.
2. Вивчення факторів, що сприяють розвитку агресивної поведінки у злочинців.
3. Огляд методів та програм психологічної корекції агресивності в контексті пенітенціарної системи та системи пробації.
4. Оцінка ефективності корекційних підходів і визначення можливих шляхів її вдосконалення.

Методи дослідження.

1. Аналіз наукових джерел з проблеми дослідження.
2. Емпіричні методи: спостереження, бесіда, тестування.
3. Методи кількісної та якісної обробки даних.

Для даної роботи застосовувалися емпіричні методи дослідження, зокрема це тестові опитувальники:

1. Тест вимірювання агресії Б. Басса і Р. Даркі - дана методика використана для визначенні рівня агресивності, а також основних видів проявів агресивної поведінки і визначення переважаючого(переважаючих).

2. Методика «Особистісна агресивність і конфліктність» (автори Є.П. Ільїн, П.А. Ковальов) - використана для діагностики різних форм ворожої та агресивної поведінки.

Експериментальна база дослідження. Дослідження проводилось у Білоцерківському районному секторі № 1 філії Державної установи «Центр пробації» у м. Києві та Київській області (селище Володарка Білоцерківського району Київської області). Емпіричним дослідженням було охоплено осіб, які засуджені до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі загальною кількістю 30 осіб, віком від 18 до 57 років.

Теоретико-методологічна основа дослідження. Теоретичною основою дослідження психологічних корекцій агресивності злочинців є низка основних психологічних концепцій і підходів, що стосуються природи агресії, її впливу на поведінку індивіда, а також методів і технік, які

використовуються для корекції деструктивних проявів у поведінці особи. Проблемами агресивної поведінки, її формування та профілактики займалися такі вчені як Джон Доллард (Теорія фрустрації-агресії), Альберт Бандура (Соціальна теорія навчання), Зигмунд Фрейд (психоаналітичний підхід), Конрад Захаріас Лоренц (Біологічна теорія агресії). У вивченні психологічної корекції агресії злочинців в Україні дослідження активно проводяться в контексті кримінальної психології та психотерапії. Зокрема вивчення агресії у злочинців, а також розробка методів її корекції, займають важливе місце в наукових дослідженнях. Важливість використання когнітивно-поведінкових методів для корекції агресії у контексті роботи з правопорушниками представлено у роботах Л.І. Знаменського та І.В. Дяченко.

Практичне значення одержаних результатів. Тема цієї роботи має важливе значення для розвитку психології злочинності та соціальної реабілітації осіб, які засуджені до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі та перебувають на обліку уповноважених органів з питань пробації. Дослідження цієї проблеми може допомогти покращити ефективність роботи з правопорушниками та сприяти їх більш успішній реінтеграції після відбуття покарання.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновку, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи 114 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КОРЕКЦІЇ ПОВЕДІНКИ ЗЛОЧИНЦІВ

1.1 Сутність феномену «агресія». Психологічні особливості особистості злочинця

1.1.1 Сутність феномену «агресія»

Агресія - є явищем, що може мати різні форми, починаючи від дій, які є відносно незначні (штовхання або обзивання) до серйозних дій (удари, побиття) або ще більш серйозних (стрілянина, поранення чи вбивство).

У психології агресією розуміють поведінку, спрямовану на завдання фізичної або психологічної шкоди, аж до знищення об'єкта агресії [29, с. 56].

Так як агресія проявляється в різних формах, це може ускладнити визначення того, чи саме агресія мала місце. Це ще більше ускладнює ситуацію, як у випадку з багатьма психологічними побудовами. Тому існує розбіжність між уявленнями суспільства про агресію та насильство та визначеннями, якими користуються науковці. Слово «агресія» часто вживається у розумінні, яке не відповідає науковому соціально-психологічному визначенню. Наприклад, у суспільстві люди можуть описувати наполегливого та енергійного хлопця як «агресивного», закликати гравців «бути агресивнішими». Деякі захворювання та їх лікування також іноді можуть описуються як агресивні, наприклад: агресивна пухлина, агресивна хіміотерапія. Проте ні один із цих прикладів соціально-психологічним визначенням агресії чи насильства не відповідає.

Часто ми чуємо терміни «агресія» та «агресивність». Терміни «агресія» та «агресивність» не є синонімами. «Під агресивністю розуміється

властивість особи, що відбивається в готовності до агресії. Таким чином, агресія - це певні дії, що наносять шкоду іншій людині, а агресивність - це готовність до агресивних дій щодо іншого, яку забезпечує готовність особи сприймати й інтерпретувати поведінку іншої людини певним чином (наприклад, таку, що загрожує) [31, с. 133-136].

Не дивлячись на те, що визначення агресії, які використовуються в науці, змінюється упродовж багатьох років, визначення, які використовують дослідники агресії, в основному залишається незмінним. У соціальній психології агресія найчастіше визначається як поведінка, спрямована на заподіяння шкоди іншій людині, яка бажає уникнути цієї шкоди.

Ця шкода може набувати багатьох форм, таких як фізична травма, образа чи пошкодження соціальних стосунків. Щоб краще розрізнити певні підтипи агресії, Андерсон і Бушман більш конкретно визначили людську агресію як «будь-яку поведінку, спрямовану на іншу людину, яка здійснюється з безпосереднім наміром завдати шкоди. Крім того, злочинець повинен вірити, що така поведінка завдасть шкоди об'єкту злочину, і що ціль має мотивацію уникати такої поведінки» [37, 28].

Агресія містить гнучкий хід, і може змінювати власний напрям та зміст залежно від суспільних та психічних умов. На думку науковців А. Кернберга, Х. Кауфми, О. Шваба та Е. Фромма агресія є інструментом підтримки гомеостазу, психологічної саморегуляції та єдності організму [1, с.18].

У своєму психологічному словнику В. Шапар визначає агресію як «індивідуальна чи колективна поведінка або дія, спрямована на заподіяння фізичної чи психічної шкоди або навіть на знищення іншої людини чи групи» [21].

О. Коваль визначає агресію як форму деструктивної та мотивованої поведінки, яка порушує правила та норми суспільства та може заподіяти шкоду як живим, так і неживим об'єктам. Це може призвести до психологічних та фізичних наслідків, які викликають дискомфорт або збиток для людей [18, с. 13].

Наведені вище визначення включають такі ключові характеристики, що відрізняють агресію від інших явищ.

1. Агресія - це спостережувана поведінка, а не думка чи почуття. Хоча агресивні когніції, такі як вороже ставлення, переконання, думки чи бажання, та агресивні афекти, такі як почуття гніву чи помсти, можуть і часто є попередниками агресивної поведінки, ні агресивна когніція, ні агресивний афект самі по собі не вважаються агресією.
2. Сам агресивний акт має бути навмисним та скоєним з явною метою заподіяти шкоду іншому. Це означає, що якщо шкода заподіяна випадково (навмисне наступання на чийсь ногу в переповненому автобусі), такий акт не вважається агресією. Акцент на намірі також важливіший, ніж наслідки поведінки. Іншими словами, чи була заподіяна шкода насправді. Іншими словами, коли людина завдає шкоди іншому заради блага іншого (наприклад, під час лікування ампутація кінцівки пацієнта необхідна для порятунку його життя, але ці дії завдають йому болю), вони не вважаються агресією. І навпаки, якщо людина намагається завдати шкоди іншій людині, але зазнає невдачі (наприклад, промахуючись під час пострілу), це є агресією.
3. Агресія безпосередньо впливає лише на людей. Завдання шкоди неживим предметам не є агресією, якщо сама дія не вчиняється з наміром завдати шкоди іншій людині (наприклад, пошкодження автомобіля).
4. Жертва шкоди повинна бути мотивована уникати її. Ця умова виключає такі прояви, як мазохізм, поміч у скоєнні самогубства та самогубство. Однак це не означає, що деякі згадані моделі поведінки не повністю пов'язані з агресією.

Дослідження, що велися протягом останніх десятиліть показали, що визначення «агресії», що використовується соціальними психологами, є дуже корисним в розробці та перевірці якісних теорій агресії, і також виявило що різні типи поведінки, які відповідають цьому визначенню дуже схожі за етіологією та основними процесами.

Хоча іноді насильство розглядається окремо від агресії, особливо кримінологами, політологами, державними політиками та широкою громадськістю, більшість соціальних психологів вважають насильство частиною агресії. Зокрема, найпоширенішим науковим визначенням насильства є крайня форма агресії, метою якої є заподіяння серйозної фізичної шкоди (наприклад, серйозні травми або смерть) [39].

Насильницьку та агресивну поведінку найкраще концептуалізувати як континуум тяжкості з відносно незначними актами агресії (наприклад, штовхання) у нижньому кінці спектру та насильством (наприклад, вбивство) у високому кінці спектру. Таким чином, усі акти насильства вважаються проявами агресії, але не всі акти агресії вважаються випадками насильства. Наприклад, дитина, яка відштовхує іншу дитину від улюбленої іграшки, вважатиметься агресивною, але не жорстокою. Однак екстремальний акт, наприклад спроба вбивства, вважатиметься як агресивним, так і насильницьким (де насильство є більш описовим терміном).

Деякі нефізичні форми агресії, коли їх наслідки є тяжкими, за останні роки отримали назву «насильство». Так деякі моделі вербальної агресії, якщо вони спрямовані проти дітей або інтимних партнерів з метою завдати серйозної шкоди емоційному чи соціальному благополуччю жертви, називають «емоційним насильством». Проте все ж «насильство» найчастіше досліджується в умовах фізичної агресії, яка є екстремальною.

Агресія може проявлятися в різноманітних формах, тому було визначено багато різних типів агресії [40, 42]. Дві нещодавно запропоновані таксономії агресії наведені в таблицях 1.1 і 1.2 як приклади. Вони дають огляд багатьох різних типів агресії, уникаючи надмірності.

Таблиця 1.1

Таксономія агресії, запропонована Храйхе (2013) [23].

Аспект	Підтипи	Приклади
Модальність відповіді	Вербальний	Кричати або лаятися на когось

	Психологічний	Вдарити або стріляти в когось
	Постуральний	Робити загрозливі жести
	Реляційний	Псувати соціальних стосунків
Безпосередність	Прямий	Вдарити когось по обличчю
	Непрямий	Поширювати чутки
Якість відповіді	Діяльний	Змушувати іншу особу брати участь у небажаних діях
	Бездіяльний	Приховувати важливу інформацію від колеги по роботі
Видимість	Відвертий	Приниження когось перед іншими
	Прихований	Надсилання SMS-повідомлень з погрозами
Підбурювання	Ініціативний, неспровокований	Відібрати іграшку в іншої дитини
	Реактивний	Кричати на когось після фізичного напади
Цільове спрямування	Ворожий	Вдарити когось із гніву чи розчарування
	Інструментальний	Взяття заручника з метою отримання викупу
Тип шкоди	Фізичний	Зламати ногу
	Психологічний	Викликати страх
Тривалість ефектів	Нетривалий	Незначні синці
	Тривалий	Тривала нездатність налагоджувати стосунки
Кількість осіб	Одна особа	Фізичне насильство з боку однокласника
	Групи	Заворушення і війни

Одним із найпоширеніших розрізень, зроблених у класифікації агресивної поведінки, є спосіб відповіді. Агресію найчастіше класифікують як фізичну, вербальну або реляційну за своєю природою [39].

Фізична агресія - нанесення фізичної шкоди іншій людині.

Вербальна агресія - використання слів для заподіяння шкоди іншій людині.

Реляційна агресія, (ще називають соціальною агресією) - завдання шкоди іншій людині, псуючи її соціальні стосунки або змушуючи її відчувати себе неприйнятною чи відстороненою (наприклад, поширення чуток).

Таблиця 1.2

Таксономія агресії, запропонована Парротом і Джанколом (2013) [27].

	Пряме вираження	Непряме вираження
Активне вираження	<i>Підтипи:</i> - фізичний - вербальний - поступальний - пошкодження майна - крадіжка	<i>Підтипи:</i> - фізичний - вербальний - поступальний - пошкодження майна - крадіжка
Пасивне вираження	<i>Підтипи:</i> - фізичний - вербальний - пошкодження майна - крадіжка	<i>Підтипи:</i> - фізичний - вербальний - пошкодження майна - крадіжка

За формою прояву розрізняють: вербальну агресію, яка виявляється у вираженні негативних почуттів у словесній формі, таких як погрози, образи, що містять наміри нанесення морального та матеріального збитку; фізичну агресію, коли використовується фізична сила проти іншої людини або об'єкта; експресивну агресію, яка проявляється через невербальні засоби, такі як жести, міміка, інтонація голосу та інше [28].

У таких випадках людина може проявляти агресію, роблячи лякаючі гримаси, розмахуючи кулаком або погрозливо вказуючи пальцем на суперника, а також використовуючи нецензурну лексику. За метою агресії розрізняють два види: інструментальну агресію, коли вона використовується як засіб для досягнення певного результату та цілеспрямовану (мотиваційну) агресію, яка проявляється в діях, спрямованих на заподіяння шкоди об'єкту агресії.

Було також запропоновано, що агресія може бути постуральною за своєю природою (наприклад, погрозливі жести або вторгнення в особистий простір [40, 42], але ця класифікація є менш поширеною, ніж інші способи відповіді.

Подібним чином деякі дослідники пропонують розглядати пошкодження майна та крадіжку як окремі форми агресії (за умови, що вони здійснюються з наміром завдати шкоди іншим) [42].

Таким чином, агресію найчастіше визначають як поведінку, спрямовану на завдання шкоди іншій людині та мотивовану бажанням уникнути шкоди. Насильство - це крайня форма агресії, спрямована на заподіяння серйозної шкоди (зазвичай фізичних травм або смерті). Найпоширенішими реакціями на агресію є фізична, вербальна та реляційна. Агресію можна класифікувати по-різному: ворожа чи інструментальна, реактивна чи проактивна, імпульсивна чи навмисна, пряма чи непряма.

1.1.2 Психологічні особливості особистості злочинця

Питання психологічної природи злочинної поведінки є одним із найважливіших у галузях судової психології, кримінології та психокорекційної практики. Розуміння особистості злочинця вимагає глибокого аналізу його індивідуально-психологічних особливостей, мотиваційної сфери, когнітивних характеристик, ціннісних орієнтацій та соціального контексту. Злочинність не є випадковим діянням - вона формується на основі певного типу індивідуальної реакції в умовах фрустрації, конфлікту або девіантного соціального навчання.

Особистість злочинця є предметом складних міждисциплінарних досліджень - зокрема, психології, кримінології, соціології, психіатрії та педагогіки. У науковій літературі особистість злочинця розглядається як сукупність індивідуальних, психологічних та соціальних характеристик, що визначають його протиправну поведінку.

У психології особистість злочинця розглядається як складна система, що поєднує стійкі індивідуальні характеристики та ситуативні прояви, що сприяють вчиненню протиправного діяння. Важливо диференціювати злочинців за їхньою мотиваційною структурою, рівнем соціальної адаптації, ступенем девіантності та здатністю до міркування. Такий підхід дозволяє не

лише пояснити причини злочинності, але й обрати ефективну стратегію психологічної корекції.

Одним з основних підходів до розуміння психології злочинця є типологізація. Класифікація злочинців з точки зору психології дозволяє виділити кілька типів, що відрізняються за глибиною деформації особистості. Зокрема, Яковенко С. П. поділяє злочинців на емоційно нестійких, агресивно-імпульсивних, конформістських, інтровертованих та істеричних. Кожен з цих типів має свою домінантну рису, що впливає на мотивацію злочину: наприклад, у агресивно-імпульсивних злочини часто пов'язані з афектами, тоді як у конформістів - з тиском з боку соціального оточення[34].

Яковенко С.П. також вирізняє злочинців з нестабільною, істеричною, агресивною та надмірною поведінкою. Ці типи тісно пов'язані з порушеннями емоційної регуляції, низькою толерантністю до фрустрації та схильністю до зовнішнього контролю через почуття провини [34].

Дослідження Т.С. Яценко показують, що злочинна поведінка часто виникає як форма компенсації внутрішнього конфлікту. У цьому випадку злочинність виконує психологічну функцію: деакумуляції, впевненості в собі, помсти та захисту. Ситуації, в яких злочинна поведінка стає фіксованою схемою адаптації до соціального середовища, є надзвичайно небезпечними, особливо в маргіналізованих спільнотах.

Формування злочинної поведінки відбувається під впливом певної групи факторів:

- біологічних (вроджені особливості нервової системи);
- соціальних (виховання, середовище);
- психологічних (мотиваційна структура, потреби, емоційно-вольова сфера).

За даними Яценко Т.С., внутрішньоособистісні конфлікти та незрілі механізми психологічного захисту можуть виступати тригерами девіантної поведінки [36].

Однією з ключових характеристик особистості злочинця є рівень моральної саморегуляції. За даними В. О. Клименка, значна частина людей, які порушують закон, мають низьку здатність до емпатії, зовнішній локус контролю, низьку самооцінку або, навпаки, завищене відчуття власної праведності. Поширеним є також зниження, або навіть повна відсутність, почуття провини [16].

Незважаючи на зниження їхньої важливості, біологічні та конституціональні теорії продовжують розглядатися при аналізі злочинів проти особистості. Дослідження Чезаре Ломброзо, зокрема, раніше зосереджувалися на анатомічних характеристиках злочинців, але сучасна наука приділяє більше уваги нейропсихологічним аспектам: функціям префронтальної кори, управлінню невизначеністю та впливу пошкоджень мозку.

Злочинна поведінка часто супроводжується спотвореним світоглядом та системою цінностей. Людина, яка вдається до злочину, часто має спотворене сприйняття меж допустимого, брак довіри до соціальних інститутів та сприйняття насильства як прийнятного засобу досягнення своїх цілей. Це свідчить про серйозне погіршення морального сприйняття, яке може бути наслідком травматичного досвіду, дисфункціональних сімейних стосунків або ізоляції.

В рамках ресоціалізації особливу ключову увагу посідає здатність людини до рефлексії та самосвідомості. Практика роботи в уповноважених органах з питань пробації показує, що правопорушники, які здатні аналізувати свої дії, визнавати свою провину та розробляти плани на майбутнє, мають більше шансів на успіх у психологічній корекції. З іншого боку, психічна ригідність, заперечення відповідальності та приписування зовнішніх причин ускладнюють процес змін.

Порівняльний аналіз осіб, які скоюють злочини, та тих, хто перебуває в легальному колі, виявляє суттєві відмінності у показниках самоконтролю, агресивності, рефлексивності та тривожності. Відомі типології, зокрема

типології Сапана Г.І., дозволяють не лише класифікувати злочинців, а й прогнозувати ефективні методи психологічної корекції в кожному конкретному випадку. Сапан Г. І., наголошує на необхідності врахування субкультурного чинника [27]. Злочин часто є результатом приналежності до кримінальної субкультури з її власними нормами, правилами та ієрархіями. За таких обставин людина може ідентифікувати себе з ворожими соціальними моделями, що ускладнює її адаптацію до суспільства.

Особистість злочинця не можна вважати фіксованою структурою - вона динамічна, мінлива та піддається зовнішнім впливам. Ця мінливість створює передумови для розробки та впровадження ефективних психологічних інтервенцій у контексті ресоціалізації та пробаційної підтримки.

Таким чином, особистість злочинця - це багатогранне явище, яке потребує міждисциплінарного підходу для всебічного розуміння. Ґрунтовне вивчення її психологічних характеристик відкриває перспективи для ефективної профілактичної та індивідуальної психокорекційної роботи, зокрема в рамках сучасної системи пробації України.

1.2 Чинники, що впливають на формування злочинної поведінки

Головною метою дослідження агресії залишається пошук її причин та аналіз природи явищ, що на неї впливають. Існує два напрямки дослідження, ми можемо виділити:

1. Виявлення низки індивідуальних та особистісних характеристик сприяє усвідомленню ролі та місця суб'єкта агресії у відмінностях, що спостерігаються та проявляються у видах діяльності. Американські соціологи та психологи К. Джеклін, Р. Джин та інші досліджують агресію за статевими характеристиками суб'єкта. Вчені П. Белл, Е. О'Ніл, Р. Роджерс приділили багато уваги питанню впливу приналежності людини на прояви міжособистісної агресії.

2. Бажання розкрити природу дії зовнішніх факторів суттєво впливає на прояв агресії. Іншими словами, негативні фактори навколишнього середовища, такі як шумовий вплив, забруднення повітря та води, великі скупчення людей, вторгнення в особистий простір.

В дослідженнях теми агресії значне певне місце займають питання про з'ясування ролі таких чинників як алкоголь та наркотики. У зв'язку з тим, що в умовах сьогодення це одна із найважливіших проблем у теперішньому світі.

Характеристика особи злочинця, вивчення її властивостей та ознак дозволяє правильно визначити характер і ступінь суспільної небезпеки злочинного діяння, встановити причини конкретного злочину та злочинності в цілому, розробити науково обґрунтований прогноз та здійснити програмування профілактичних заходів [28].

Агресивна поведінка є одним з найнебезпечніших проявів людської поведінки, яка, безсумнівно є проявом певних особистісних якостей даної особи і часто провокує різноманітні, багатоактні злочинні дії [7 с. 76].

На поведінку людини в суспільстві впливає контекст, у якому вона відбувається, а також характеристики, установки та схильності, що виражаються в цьому контексті. Багато новітніх теорій припускають, що агресивна поведінка визначається зовнішніми факторами, пов'язаними з ситуацією чи середовищем, різноманітними когнітивними та поведінковими системами, а також внутрішніми факторами, що відображають характеристики та схильності агресора. Важливу роль у визначенні ймовірності того, що деякі люди стануть агресорами або жертвами, відіграють риси особистості. Але не лише риси особистості впливають на поведінку людини, багато дослідників стверджують, що люди не схильні поводитися стандартним чином, незважаючи на плин часу та різні обставини, ставлення людей значною мірою залежить від поточної ситуації та змінюється через зміни зовнішніх обставин.

Окрім особистісних та ситуаційних факторів, на появу агресивності можуть впливати й соціально-культурні чинники, наприклад, наявність агресивної культури в суспільстві, популярність насильства в медіа та рекламі, безрозсудні війни і конфлікти між народами і країнами [13 с. 28].

Поведінкові реакції людини залежать від її внутрішніх установок та норм. Важливими серед цих установок є різні форми упереджень. Наприклад, расові упередження є одним з основних джерел міжрасової агресії: особи, які мають сильні упередження проти іншої раси, поведуться більш агресивно та викликають ворожість до «чужинців», ніж до членів власної групи.

Деякі дослідження показали, що при порівнянні чоловіків та жінок чоловіки проявляють пряму агресію, тоді як жінки проявляють непряму агресію, тобто вона не проявляється через фізичні дії. Більше того, на відміну від жінок, чоловіки є жертвами фізичного насильства, тоді як жінки є жертвами сексуальних домагань та домашнього насильства. Порівняно із жінками, чоловіки більшою мірою орієнтовані на агресивність і насильство [2, с. 280], що підсилюється зловживанням спиртними напоями, відбуттям покарання в установах виконання покарань та постравматичним синдромом. При цьому, значна частина чоловіків, вчиняючи насильство щодо дітей, як і в ситуації із жінками, використовують фізичну перевагу, намагаючись покарати, провчити або вплинути на поведінку останніх (наприклад, припинити нестримний плач дитини) [3, с. 38; 4, с. 132].

Зовнішні прояви агресії - це фактори навколишнього середовища, що збільшують ймовірність агресивних проявів. Наприклад, висока температура повітря збільшує ризик агресії. Кілька стресових факторів навколишнього середовища також впливають на зовнішні прояви агресії. Наприклад, шум підвищує збудження та сприяє розвитку агресії. Натовпи також можуть провокувати агресію. Деякі спостереження показують, що агресивні реакції також можуть посилюватися за наявності певних забруднювачів у повітрі, таких як сигаретний дим або неприємні запахи.

Крім того, сильний афект може посилюватися або послаблюватися, якщо ці аспекти ситуації впливають на рівень та характер самосвідомості. Іншими словами, коли людина усвідомлює свої дії та ймовірні реакції жертви чи правоохоронних органів, це демонструє громадянську самосвідомість. Такий тип самосвідомості допомагає зменшити ризик негативних наслідків, тобто прояву агресивних реакцій.

Формування злочинної поведінки - це складний та багатofакторний процес, що визначається поєднанням біологічних, психологічних, соціальних, економічних та культурних факторів. Розуміння природи цих факторів є важливим для розробки програм профілактики, ресоціалізації та психологічної корекції.

Значну роль у формуванні особистості відіграє родина як первинний соціальний інститут, трудовий колектив, освітнє середовище [20].

Згідно з соціальною психологією, соціальне середовище є одним з основних факторів девіантної та злочинної поведінки. Сімейна дезадаптація, відсутність позитивних взірців для наслідування, домашнє насильство та алкогольна чи наркотична залежність батьків створюють негативні ситуації соціальної взаємодії для дитини. Саме в сім'ї формуються фундаментальні моральні концепції, рівень емпатії, здатність співчувати та контроль імпульсів.

Психологічні дослідження показують, що діти з несприятливих сімей частіше мають низький рівень самоконтролю, високий рівень агресії, знижену мотивацію до навчання, що згодом може сприяти формуванню девіантної поведінки. Згідно з даними Савчина М. В., такі діти мають підвищений ризик раннього залучення в протиправну діяльність [26].

Шкільне середовище також відіграє важливу роль у формуванні особистості. Негативне ставлення до вчителів, цькування з боку однолітків та відрахування зі школи сприяють соціальній ізоляції та почуттю неповноцінності. У відповідь молодь може шукати підтримки в девіантному

середовищі - вуличних бандах чи субкультурах, які пропагують насильство чи порушення правил.

Низький освітній рівень певною мірою може сприяти формуванню в людини антисоціальних поглядів, які можуть призвести до протиправної поведінки й учинення злочинів [15, с. 144].

Освіта формує безпосередній інтелектуальний потенціал та його вплив на вибір особами варіантів поведінки - протиправної або правомірної. Отримані Ткачук В.Є. результати дослідження дають підстави стверджувати про те, що громадяни з вищою освітою краще адаптовані в суспільстві і при вирішенні власних матеріальних проблем все ж-таки віддають перевагу правовим методам [28, с. 298].

Важливе значення мають також психологічні характеристики особистості, зокрема підвищена емоційна нестабільність, імпульсивність, схильність до ризику та недостатній розвиток моральної совісті. Встановлено, що люди з високим рівнем тривожності та низькою стресостійкістю частіше скоюють злочини, оскільки не здатні конструктивно долати життєві труднощі.

Суттєвим є вплив мікросоціального середовища - друзів, знайомих, локального ком'юніті. Девіантна група може виступати джерелом позитивного підкріплення для протиправної поведінки. Згідно з теорією диференційованих асоціацій Едвіна Сазерленда, злочинна поведінка - це набута поведінка, яка формується у процесі комунікації в певному соціальному середовищі.

Економічний фактор не менш важливий. Соціальна нерівність, безробіття, бідність та втрата сенсу життя спонукають людей шукати альтернативні шляхи до самореалізації, включаючи злочинність. В умовах матеріальної бідності девіантна поведінка може вважатися єдиним способом задоволення основних потреб.

З психологічної точки зору, розвиток злочинної поведінки також пов'язаний з недостатньою соціалізацією. Ці особи демонструють низький

рівень ідентифікації із соціальними нормами та слабку внутрішню мотивацію їх дотримуватися. Це супроводжується високим рівнем фрустрації, конфліктності та емоційної жорсткості.

Культурні фактори також не можна ігнорувати. Сучасна культура іноді толерує агресію, беззаконня та гіперіндивідуалізм, що особливо небезпечно для людей з психічними розладами. Такі установки можуть нормалізувати насильницьку поведінку та зробити її соціально прийнятною в очах окремої людини.

Таким чином, злочинна поведінка формується низкою взаємопов'язаних факторів, починаючи від особистих характеристик і закінчуючи макросоціальними явищами. Це вимагає системного підходу до розробки профілактичних та коригувальних програм, зосереджених як на окремій людині, так і на її оточенні.

1.3 Роль психологічної корекції у ресоціалізації злочинців

Українське законодавство змінюється з метою приведення його у відповідність до європейських стандартів. Інтеграція України до Європейського Союзу вимагає рішучих змін у всіх сферах суспільства, включаючи кримінальне правосуддя, з метою гуманізації пенітенціарної системи.

Станом на тепер в Україні приділяється багато уваги проблемі ресоціалізації злочинців, зокрема і в органах пробації. Запобігання повторному потраплянню правопорушника до пенітенціарної системи є основною метою служби пробації України. Ця мета досягається шляхом ресоціалізації злочинців. Напрямок, який досягає цієї мети є удосконалення діяльності інституту пробації шляхом розробки інноваційних методик роботи із засудженими. зокрема, активно застосовуються такі методи, як ресоціалізація засудженого; вивчення рівня мотивації засудженого;

вирішення проблем засудженого; мотивація засудженого до спілкування тощо. Крім того, з-поміж напрямів реалізації реабілітаційних програм окреме місце слід відвести таким: психореабілітаційні програми (подолання агресії, подолання шкідливих звичок, формування просоціальної поведінки тощо) [22, с. 30]. Запровадження інституту пробації в Україні є реальним шансом ресоціалізації, адаптації, покаяння і виправлення злочинців.

Проблема ресоціалізації злочинців є актуальною не лише в кримінології, а й у психології. Сучасне суспільство стикається з викликами, пов'язаними з високим рівнем рецидивізму, що вимагає вдосконалення методів впливу на злочинців. Одним з ключових механізмів зміни свідомості та поведінки злочинців є психологічна корекція. Вона безпосередньо сприяє їх поверненню до соціально прийняттого способу життя.

Психологічна корекція - це система впливу на особистість, спрямована на зміну негативних психологічних утворень, моделей поведінки та емоційного реагування. Вона базується на принципах гуманізму, добровільності, комплексного підходу та науковості. Основними завданнями є зменшення психологічної напруги, формування мотивації до змін, розвиток навичок саморегуляції, підвищення рівня самосвідомості [6].

Серед ключових теоретичних підходів до корекції можна виокремити психоаналітичний (Фрейд, Юнг), поведінковий (Скіннер, Павлов), гуманістичний (Роджерс, Маслоу) та когнітивно-поведінковий (Бек, Елліс). Всі вони пропонують власні механізми впливу на поведінку злочинця та його особистісну трансформацію.

Злочинна поведінка зазвичай є результатом поєднання соціальних, психологічних та біологічних факторів. Ключові психологічні характеристики злочинців включають низький рівень емпатії, високий рівень агресії, емоційну нестабільність, порушений самоконтроль, злочинні мотиви та спотворене сприйняття соціальних норм.

І. С. Яковець розглядає ресоціалізацію як своєрідний феномен, що має три прояви: як процес, результат і конкретні заходи, націлені на досягнення

позитивного результату. На її думку, в ресоціалізації засуджених найважливішим є її осмислення не тільки як результату, а й певного, поділеного на декілька стадій, процесу подій, що відбуваються в житті цих осіб і які пов'язані з набуттям ними таких позитивних людських якостей та рис, які дозволяли б твердити про переосмислення свого ставлення до людських взаємин, суспільного буття, свого місця в соціумі та ін. [35, с. 253].

Багато злочинців мали в дитинстві досвід насильства, нехтування або травм, що формує певні поведінкові шаблони. Саме ці аспекти підлягають корекції з боку фахівця-психолога [13].

До основних методів психологічної корекції, які застосовуються в пенітенціарній практиці, на думку Корнієнка І. І. належать:

- індивідуальне консультування;
- групова психотерапія;
- арт-терапія та психодрама;
- когнітивно-поведінкова терапія;
- тренінги соціальних навичок;
- психоосвітні програми.

Особливої уваги заслуговує когнітивно-поведінковий підхід, який дозволяє змінити ірраціональні переконання та деструктивні моделі поведінки [19].

Психологічна робота із засудженими проводиться з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей та мотивації до змін, і безпосередньо залежить від їхньої готовності до співпраці.

В Україні програми психологічної корекції поступово впроваджуються в установах виконання покарань та службах пробації, але вони стикаються з певними труднощами: недостатнім фінансуванням, нестачею кваліфікованого персоналу та низькою мотивацією осіб до участі в програмах.

В процесі психологічної корекції працівники уповноважених органів пробації допомагають переосмислити засудженим свою негативну

поведінку, вивчити причин, які її породжували, сформулювати ціннісні орієнтири людини так як «...категорія виправлення ... пов'язана із психологічними особливостями особистості правопорушника, його світосприйняттям» [14].

Успішна реалізація психологічної корекції потребує мультидисциплінарного підходу: участі психологів, соціальних працівників, педагогів, юристів. Важливим є створення безпечного середовища для змін і наявність підтримуючих умов після звільнення. Позитивні приклади реформованих пенітенціарних систем у країнах Європи свідчать, що інвестиції в психологічні програми сприяють зменшенню рівня рецидиву [33].

Результати досліджень показують, що участь у психологічних корекційних програмах значно знижує ймовірність повторного вчинення злочинів. Випускники таких програм демонструють вищий рівень адаптації, покращення психоемоційного стану, здатність до конструктивного вирішення конфліктів [41].

Психологічна корекція, що здійснюється з метою ресоціалізації правопорушників, виступає своєрідним посередником між правопорушником та суспільством, у якому він діє. Водночас вона не лише допомагає йому зрозуміти свою відповідальність за свої дії, але й дозволяє розглянути альтернативи злочинній поведінці, до якої він звик через певні фактори, що вплинули на його поведінку.

Ефективність психологічної корекції значною мірою залежить від ступеня добровільної участі правопорушника у вжитих заходах, тривалості цих заходів, тобто їхньої ефективності, та безпосередньо від професіоналізму фахівців, тобто якості їхньої професійної підготовки, включаючи підтримку та постійне навчання засудженої особи.

Психологічна корекція є незамінною складовою процесу ресоціалізації злочинців. Вона дозволяє не тільки впливати на зовнішню поведінку особи, а й трансформувати її внутрішній світ, цінності та установки. Забезпечення

ефективної психологічної допомоги у місцях позбавлення волі сприяє не лише реабілітації окремих осіб, але й покращенню безпеки всього суспільства [38].

Отже, для побудови сучасної системи кримінального правосуддя в Україні необхідно розширити психологічні послуги та впровадити найсучасніші методи, а також забезпечити пост-тюремну підтримку, що разом забезпечить ефективну ресоціалізацію осіб, які скоїли злочини.

Висновки до розділу 1

Агресія - це явище, яке може проявлятися різними способами, починаючи від відносно незначних дій і закінчуючи більш серйозними, такими як штовхання, образи, стрілянина або вбивство.

Агресія зазвичай визначається як поведінка, вчинена з наміром завдати шкоди іншій людині, мотивована уникненням цієї шкоди. Насильство - це крайня форма агресії, спрямована на заподіяння серйозної шкоди. Найпоширенішими реакціями на агресію є фізична, вербальна та реляційна. Агресію можна класифікувати по-різному: ворожа чи інструментальна, реактивна чи проактивна, імпульсивна чи навмисна, пряма чи непряма.

Психологічні характеристики особистості відіграють важливу роль. Тому люди з високою тривожністю та низькою стресостійкістю частіше скоюють злочини, оскільки вони не здатні конструктивно долати труднощі.

Злочинна поведінка часто пов'язана зі спотвореним світоглядом та цінностями. Людина, яка вдається до злочину, часто має спотворене сприйняття меж допустимого, недовіру до соціальних інститутів та сприйняття агресії як прийнятного засобу досягнення мети. Це відображає глибокі спотворення моральної свідомості, які можуть бути результатом травматичного досвіду, сімейної дисфункції або соціальної ізоляції.

Таким чином, злочинна поведінка формується складними та взаємозалежними факторами, починаючи від особистісних характеристик і закінчуючи макросоціальними явищами. Це вимагає системного підходу до розробки превентивних та корекційних програм, орієнтованих як на особу, так і на її оточення.

РОЗДІЛ 2

ДІАГНОСТУВАННЯ РІВНЯ АГРЕСИВНОСТІ ЗЛОЧИНЦІВ

2.1 Особливості діагностування рівня агресивності у злочинців

Агресивна поведінка - це свідомі або неусвідомлені дії, спрямовані на заподіяння шкоди іншій людині чи об'єкту. Агресивна поведінка може проявлятися на поведінковому, емоційному та когнітивному рівнях. У злочинному середовищі агресія часто має адаптивний характер і використовується як інструмент контролю або самозахисту.

Якщо злочини проти власності, конституційних прав громадян, діяльності державних органів і органів місцевого самоврядування заподіюють матеріальний збиток та перешкоджають роботі установ і посадових осіб, чим дезорганізують відносини в суспільстві, то агресивні злочини зазіхають на життя, здоров'я, тілесну недоторканність людини,

створюють атмосферу страху та непевності у своїй безпеці та у безпеці своїх близьких.

Агресивна поведінка є одним із ключових проявів деструктивної поведінки у засуджених. Деструктивна поведінка притаманна всім, як дітям так і дорослим. Вона може мати негативні наслідки і для самої людини, і для оточуючих. Тому так важливо вчасно розпізнати ознаки такої поведінки і звернутися за допомогою. Згідно психологічної термінології поведінка людини визначається як конструктивна і деструктивна, іншими словами, як нормальна і аномальна. Деструктивна поведінка є нестандартною і неприйнятною у суспільстві. Вона завдає шкоди і людині, і тим, хто її оточує, та проявляється у різних сферах - фізичній, емоційній, соціальній. Основні характеристики такої поведінки - це фізична чи вербальна агресія, самопошкодження, порушення соціальних норм та емоційна нестабільність.

Причинами деструктивної поведінки можуть бути психологічні травми, соціальні та біологічні фактори, психічні розлади тощо. Їх потрібно виявити, щоб зрозуміти, якими методами таку поведінку можна скоректувати.

Для того, щоб виявити деструктивні ознаки, потрібно поспостерігати за поведінкою людини. Часті конфлікти, агресивні дії, зловживання алкоголем або наркотиками - це найбільш поширені ознаки. Можна також провести анкетування або тестування для виявлення психологічних проблем і поведінкових розладів. Варто також поговорити із самою людиною, її родичами, друзями або колегами. Виявлення деструктивної поведінки на ранніх стадіях дає можливість своєчасно втрутитися і надати необхідну допомогу. Вона може включати психологічну підтримку, консультації з фахівцями, терапію або соціальний вплив. Усе це допоможе зменшити негативні прояви і сприятиме здоровому розвитку особистості.

Для протидії деструктивній поведінці у дорослих застосовується психотерапія. Сюди можуть входити індивідуальна, групова, медикаментозна терапія, а також використання реабілітаційних програм для осіб з алкогольною або наркотичною залежністю. Щоб підтримати людину з

проявами деструктивної поведінки важливі регулярні зустрічі з психотерапевтами та участь у групах підтримки, і корпоративних заходах в тому числі і робочому місці для зниження стресу.

Загалом, ефективна протидія деструктивній поведінці потребує координації зусиль на різних рівнях - особистому, сімейному, освітньому і громадському. При цьому необхідно враховувати індивідуальні особливості людини, щоб створити максимально сприятливе і підтримуюче середовище для її розвитку і самовдосконалення.

Вивчаючи особистість людини, яка відбуває кримінальне покарання, психологу потрібно знати її психологічні особливості, такі як: характер протікання психічних процесів (пізнавальних, емоційних, вольових), структуру спрямованості особистості, її індивідуально-типологічні особливості тощо. Це дасть можливість оцінити засудженого, зрозуміти його здібності, нахили та вчинки, з'ясувати причини зміни його поведінки, правильно вибудовувати взаємовідносини, застосовувати шляхи психологічного впливу [17].

Таким чином, виявлення і розуміння ознак і причин деструктивної поведінки дуже важливе для розробки ефективних стратегій підтримки і подолання негативних моделей поведінки. Своєчасне виявлення такої поведінки дозволяє здійснювати ефективну психокорекційну роботу, знижувати ризики рецидиву та підвищувати ефективність ресоціалізації. У зв'язку з цим, питання сучасних методів діагностики агресивної поведінки є надзвичайно актуальним.

2.2. Методи діагностування агресивної поведінки у злочинців

До сучасних методів діагностування агресивної поведінки належать:
Опитувальник Баса-Даркі (BDHI) (додаток А).

Один із найпоширеніших інструментів, який дозволяє кількісно оцінити вісім типів агресивності: фізичну агресію, непрямую агресію, роздратування, негативізм, образу, підозрілість, вербальну агресію, почуття провини.

Автори опитувальника визначили такі види агресивної поведінки:

1. Використання фізичної сили щодо іншої особи - фізична агресія.
2. Прояви негативних почуттів як через форму (сварка, крик, верещання), так і через зміст словесних звертань до інших осіб (погроза, прокляття, лайки) - вербальна агресія.
3. Використовування обхідним шляхом спрямованих проти іншої особи пліток, жартів та прояви ненаправлених, неупорядкованих вибухів люті (крик, тупотіння ногами тощо) - непряма агресія.
4. Опонуюча форма поведінки, спрямована зазвичай проти авторитету та керівництва, що може наростати від пасивного супротиву до активних дій проти вимог, правил, законів, - негативізм.
5. Схильність до роздратування, готовність за найменшого збудження проявляти запальність, різкість, грубість - роздратування.
6. Схильність до недовіри та обережного ставлення до людей, яка виходить з переконання, що оточуючі хочуть завдати цій людині шкоди, - підозрілість.
7. Прояв заздрості та ненависті до оточуючих, що обумовлені відчуттям гніву, невдоволеністю кимось конкретно або всім світом за справжні або уявні страждання, - образа.
8. Ставлення та дії щодо себе та оточуючих, які виходять із можливого переконання самої особи в тому, що вона є поганою людиною, діє негарно: злісно, безсовісно, - автоагресія або відчуття провини.

Для отримання даних щодо притаманних особі вказаних вище показників агресивної поведінки пропонується опитувальник, наведений у додатку 1.

Методика «Особистісна агресивність і конфліктність» (автори Є.П. Ільїн, П.А. Ковальов). Методика призначена для виявлення схильності

суб'єкта до конфліктності і агресивності як особистісним характеристикам (додаток Б).

Методика діагностики схильності особи до конфліктної поведінки К. Томаса (додаток В).

Мета цієї методики полягає у визначенні домінуючої людської поведінки в конфліктних ситуаціях. На початку досліджень конфліктів широко використовувався термін «вирішення конфліктів», що мало на увазі, що конфлікти можна вирішити або усунути. Метою вирішення конфліктів тут є ідеальна, безконфліктна ситуація, в якій люди живуть у повній гармонії.

Однак погляди експертів на цей аспект дослідження конфліктів останнім часом суттєво змінилися. На думку К. Томаса, це пов'язано з двома факторами: 1) визнанням марності спроб повністю усунути конфлікт; 2) визнанням існування позитивної діяльності в конфліктах.

Таким чином, згідно з підходом К. Томаса, увага має бути зосереджена вже не на ліквідації конфлікту, а на управлінні конфліктом. Автор вважає за необхідне зосередитися на таких аспектах трансформації конфлікту:

які притаманні людям моделі поведінки в конфліктних ситуаціях;

які з цих моделей поведінки є найпродуктивнішими чи найдеструктивнішими;

як можна стимулювати продуктивну поведінку;

Для опису типів поведінки людини в конфліктних ситуаціях К. Томас запропонував двовимірну модель регулювання конфлікту, фундаментальними рівнями якої є співпраця (пов'язана з врахуванням інтересів інших учасників конфлікту) та асертивність (характеризується важливістю, що надається захисту власних інтересів).

Виходячи з цих двох вимірів, автор вирізняє такі методи вирішення конфліктів:

конкуренція - прагнення задовольнити власні інтереси за рахунок інших;

пристосування - прагнення пожертвувати власними інтересами заради блага інших;

компроміс;

уникнення - як небажання співпрацювати та небажання досягати власних цілей;

співпраця - за якої сторони ситуації знаходять альтернативу, що повністю задовольняє інтереси обох сторін.

У своєму опитувальнику для виявлення типових моделей поведінки в конфліктних ситуаціях К. Томас описує кожен із п'яти можливих варіантів та 12 оцінок поведінки індивіда в конфліктній ситуації. Ці варіанти згруповані в 30 пар у різних комбінаціях. Цей тест може використовуватися в групах, разом з іншими тестами або окремо.

Тест руки Вагнера - діагностика агресивності (додаток Д).

Цей тест призначений для діагностики агресивності. Методика може використовуватися для обстеження як дорослих, так і дітей.

Інструкція до тесту

«Уважно розгляньте запропоновані Вам зображення і скажіть, що, на Вашу думку, робить ця рука?»

Якщо досліджуваний вагається з відповіддю, йому пропонується запитання: «Як Ви думаєте, що робить людина, якій належить ця рука? На що здатна людина з такою рукою? Назвіть всі варіанти, які можете собі уявити».

Стимульний матеріал - стандартні 9 зображень кисті руки і одна без зображення, при показі якої просять уявити кисть руки і описати її уявні дії (додаток Д).

Зображення пред'являються в певній послідовності і положенні.

При нечіткій і двозначній відповіді просять пояснень, запитують: «Добре, а що ще?», Але не нав'язують жодних специфічних відповідей. Якщо експериментатор відчуває, що його дії зустрічають опір, рекомендується перейти до іншої картки.

Тримати малюнок-картку можна в будь-якому положенні.

Число варіантів відповідей по картці не обмежується. Бажано отримати чотири варіанти відповідей. Якщо кількість відповідей менша, уточніть, чи немає бажання ще що-небудь сказати щодо даного зображення руки, а в протоколі, наприклад, при єдиному варіанті відповіді проставляється його значення зі знаком 4, тобто ця єдина безальтернативна відповідь оцінюється в чотири бали замість одного.

Важливо у всіх можливих випадках (якщо досліджуваний не виражає протесту) максимально знижувати невизначеність відповіді, наповнювати змістом висловлювання типу «хтось, щось, комусь» і т.п.

Обробка результатів

Всі відповіді фіксуються в протоколі. Крім запису відповідей реєструється положення, в якому досліджуваний тримає картку, а також час з моменту пред'явлення стимулу до початку відповіді.

При обробці отриманих результатів кожену відповідь досліджуваного відносять до однієї з 11 категорій.

Агресія (А). Рука сприймається як домінуюча, завдає шкоди, активно захоплює який-небудь предмет, що здійснює агресивну дію (щипає, дає ляпас, давить комаху, готова нанести удар і т.п.).

Вказівка (У). Рука бере участь у дії імперативного характеру: веде, спрямовує, перешкоджає, панує над іншими людьми (диригує оркестром, дає вказівку, читає лекцію, учитель каже до учня: «вийди геть», міліціонер зупиняє машину і т.п.).

Страх (С). Рука виступає у відповідях як жертва агресивних проявів іншої особи або прагне захистити кого-небудь від фізичних впливів; може сприйматися як така, що завдає пошкодження самій собі. У цю категорію також включаються відповіді, які містять тенденції до заперечення агресії (не зла рука; кулак стиснутий, але не для удару, піднята від страху рука, рука, відвертає удар і т.п.).

Емоційність (Е). Рука висловлює любов, позитивні емоційні установки до інших людей; бере участь у дії, виражає прихильність, позитивне ставлення, доброзичливість (дружнє рукостискання; поплескування по плечу; рука, що гладить тварину, дарує квіти; обіймає і т.п.).

Комунікація (К). Рука бере участь в комунікативній дії: звертається до когось, контактує або прагне встановити контакт. Партнери знаходяться в положенні рівності (жестикуляція в розмові, мова жестів, показує дорогу тощо).

Залежність (З). Рука висловлює підпорядкування іншим особам: бере участь в комунікативній дії в позиції “знизу”, успіх якої залежить від доброзичливого ставлення іншого боку (прохання; солдат віддає честь офіцерові, учень підняв руку для запитання; рука, протягнута за милостинею; людина зупиняє попутну машину і т.п.).

Демонстративність (Д). Рука різними способами виставляє себе на показ, бере участь у явно демонстративній дії (показує “Ок”, милується манікюром, показує тіні на стіні, танцює, грає на музичному інструменті тощо).

Інвалідність (ІВ). Рука пошкоджена, деформована, хвора, нездатна до будь-яких дій (поранена рука, рука хворого або вмираючого, зламаний палець і т.п.).

Активна безособовість (АБ). Рука бере участь у дії, не пов’язаній з комунікацією; проте рука повинна змінити своє фізичне місце розташування, прикласти зусилля (втягає нитку в голку, пише, шиє, веде машину, пливе і т.п.).

Пасивна безособовість (ПБ). Рука в спокої, або спостерігається поява тенденції до дії, завершення якої не вимагає присутності іншої людини, але при цьому рука все ж не змінює свого фізичного стану (лежить, відпочиваючи, спокійно витягнута; людина сперлася на стіл; звисилась під час сну; і т.п.).

Опис (О). У цю категорію входять описи руки без вказівки на вчинені нею дії (пухка рука, красива рука, рука дитини, рука хворої людини тощо).

У протоколі зазначається: У першій колонці вказують номер картки. У другій - дається час першої реакції на картку в секундах. У третій - наводяться всі відповіді досліджуваного. У четвертій - результати категоризації відповідей. Якщо експериментатору доводиться звертатися до досліджуваного з уточненнями - це позначається (ут).

Після категоризації підраховується число висловлювань в кожній категорії.

Максимальна кількість балів, яку може набрати досліджуваний, враховуючи, що він дає по чотири відповіді на кожну картку - 40. Однак він може давати більше відповідей по одних категоріях і менше по інших.

Відповіді, що відносяться до категорій «Агресія» і «Вказівка», розглядаються: як пов'язані з готовністю досліджуваного до вищого прояву агресивності, небажанням пристосуватися до оточення.

Категорії відповідей: «Страх», «Емоційність», «Комунікація» і «Залежність» відображають тенденцію до дії, спрямовану на пристосування до соціального середовища; при цьому ймовірність агресивної поведінки незначна.

Відповіді, що відносяться до категорій «Демонстративність» і «Інвалідність», при оцінці ймовірності агресивних проявів не враховуються, тому їх роль в даній області поведінки непостійна. Ці відповіді можуть лише уточнювати мотиви агресивної поведінки.

Категорії «Активна безособовість» і «Пасивна безособовість» в аналізі також не беруть участь, так як їх вплив на агресивність поведінки неоднозначна.

Сумарний бал агресивності обчислюється, за формулою:

$$A = (\text{Агресія} + \text{Вказівка}) - (\text{Страх} + \text{Емоційність} + \text{Комунікація} + \text{Залежність}).$$

Перший член формули характеризує агресивні тенденції, другий - тенденції, що стримують агресивну поведінку.

Більш змістовну інформацію можна отримати, проаналізувавши питому вагу агресивних тенденцій та їхнє місце в загальній системі

тенденцій. Частка відповідей у категорії «Агресія» порівняно із загальною кількістю відповідей у категоріях, що входять до розрахунку загального балу, є предиктором агресивної поведінки.

Таким чином, дві-три агресивні відповіді без будь-яких відповідей «соціальної співпраці» вказують на вищий рівень ворожості, ніж багато таких відповідей, у контексті, де кількість установок, пов'язаних із дружніми міжособистісними стосунками.

Важливо враховувати не лише співвідношення між установками, пов'язаними із соціальною співпрацею та агресією, але й тенденції, що протистоять конфронтації та заохочують співпрацю: страх взаємної агресії, почуття неповноцінності, залежність або потреба в теплому та дружньому контакті з іншими. У цих випадках зовні схожа поведінка демонструє принципово різні внутрішні фактори. Інформацію про їхню природу можна отримати, проаналізувавши питому вагу установок, що протистоять агресії (категорії «Страх», «Комунікація», «Емоційність», «Залежність»).

Використання тесту Руки Вагнера може бути корисним не лише для діагностики агресії, але й в інших випадках.

Для діагностики міжособистісних стосунків. У цьому випадку інструкція видозмінюється. Досліджуваного просять відповісти на запитання про те, що робить рука, зображена на картках, але при цьому психолог каже: «Уявіть собі, що це рука Вашого друга (дитини, чоловіка, дружини, керівника тощо)». Даний варіант дає можливість побачити, які тенденції і який знак соціальної спрямованості (позитивний чи негативний) приписуються партнерові і, таким чином, можна проаналізувати актуальне ставлення до нього досліджуваного.

Тест Руки Вагнера використовувався для оцінки відмінностей в агресії між різними злочинними групами та для оцінки психічних розладів у судово-медичній практиці.

Існує ще багато методик, які використовуються в тому числі і для визначення рівня агресивності серед злочинці, в тому числі і серед

злочинців-кривдників. Зокрема дві з них були використані у проведенні дослідження з метою проведення діагностування серед злочинців. Це Опитувальник дослідження рівня агресії за методикою Басса - Даркі та Методика «Особистісна агресивність і конфліктність» (автори Є.П. Ільїн, П.А. Ковальов).

2.3 Аналіз рівня агресивності серед злочинців

В цій роботі з метою виявлення агресивної поведінки серед злочинців, зокрема серед злочинців-кривдників, з метою проведення експериментального дослідження, використано дві методики.

Експериментальна база дослідження була розгорнута у Білоцерківському районному секторі № 1 філії Державної установи «Центр пробації» у м. Києві та Київській області. Емпіричним дослідженням було охоплено злочинців вікової категорії 18-60 років загальною кількістю 50 осіб.

Однією з застосованих діагностичних методик є опитувальник дослідження рівня агресії за методикою Басса - Даркі (додаток А).

Метою діагностики за вказаною методикою є діагностика різних форм ворожої та агресивної поведінки.

Проблемою (змістом) діагностики є мотивація агресивних проявів здобувачів освіти.

Результати методики показали, що у злочинців за індексом ворожості виявлено три рівні агресивних реакцій (рис. 2.1.).

Так, високий рівень ворожості становить 54% (27 осіб). Засуджені особи відзначають дратівливість, і їх часто долає почуття люті. Вони також відчують негативізм, образу, роздратування, недовіру до навколишнього світу. Вони відзначають наявність ворогів, кривдників, до яких відчують ворожі почуття. Часто вони не можуть впоратися з бажанням нашкодити

іншим людям, щоб захистити свої інтереси.

Середній рівень - 42% (21 особа). Засуджені особи із середнім рівнем ворожості показали, що в рідкісних випадках відчують заздрість і ненависть до інших. Вони відзначають, що в проблемних ситуаціях намагаються не давати волю емоціям, контролювати себе, і за допомогою цього адекватно реагують на інших. Знаходять більш конструктивні, спокійніші способи керувати своєю поведінкою. Вони вказують, що не дратівливі, не мають ворогів і кривдників.

Низька ставка 4% (2 особи). Засуджені особи відзначають, що не можуть нікого образити, не відчують таких почуттів, як роздратування, злість, образа. Ці особи вказують, що не здатні нікого образити, не виносять зла на інших людей, їх важко образити, засмутити, вони не вступають у конфлікти.

Рис. 2.1. Рівень агресивності злочинців

Рис. 2.2. Індекс агресивності злочинців

Так, у частини опитаних осіб високий рівень індексу ворожості. Це означає, що більшість з них не можуть впоратися з бажанням нашкодити іншим, а також мають недовіру до оточуючих людей. За індексом агресивності у більшості злочинців переважають високі та середні рівні. Це означає, що вони застосовують фізичну силу проти інших людей, висловлюють негативні почуття через грубість, нецензурну лексику, словесні погрози, інші ж особи застосовують фізичну силу в крайніх випадках. Решта опитаних адекватно поведуться в спілкуванні з іншими людьми, знаходять компроміси в конфліктних ситуаціях (рис. 2.2.).

Другою методикою, яка була застосована в роботі є Методика «Особистісна агресивність і конфліктність» (автори Є.П. Ільїн, П.А. Ковальов) (додаток Б).

Метою діагностики за цією методикою є діагностика різних форм ворожої та агресивної поведінки.

Проблема (зміст), що ставився під час проведення - мотивація агресивних проявів засуджених осіб (злочинців).

Рис. 2.3. Середні значення проявів агресивності та конфліктності

Згідно з рисунком 2.3. групові показники агресивності та конфліктності у злочинців, які брали участь у дослідженні, не перевищують середніх значень за методикою (вони коливаються від 4 до 6 балів) за всіма шкалами, крім шкали «підозрілість», показник якого має високе значення.

На рисунку 2.4. показано середні тенденції позитивної та негативної агресії та конфліктів у вибірці.

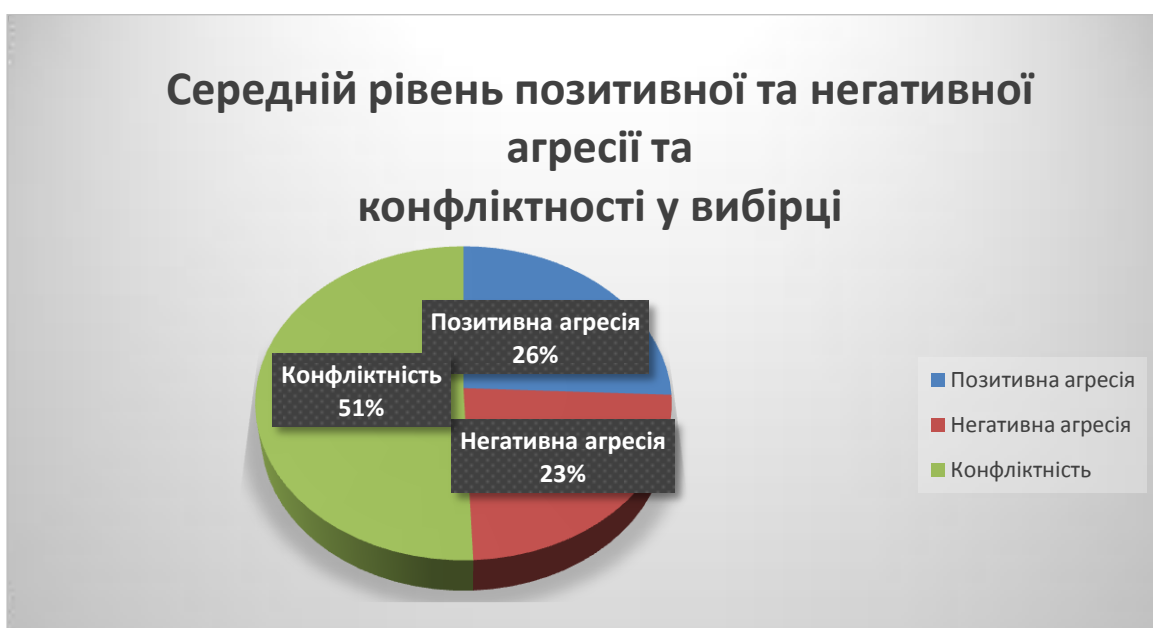

Рис. 2.4. Середній рівень позитивної, негативної агресії та конфліктності у вибірці

За наведеними даними, у досліджуваній вибірці позитивна та негативна

агресивність виражена приблизно в однаковому ступені і становить близько 50% від максимально можливого значення, що свідчить про середній рівень їх вираженості. Рівень конфліктності також становить близько 50% від максимальних значень. Отримані дані свідчать про наявність в особистості та поведінці засуджених осіб як проявів негативної, так і позитивної агресії та конфліктності, однак вони не перевищують соціально-психологічних стандартів.

Згідно аналізу, відсотковий розподіл злочинів за рівнем проявів агресії та конфліктності, результати якого представлені в таблиці 1.1.

Таблиця 2.1

Рівень прояву агресивності

Форми агресії	Рівні		
	Високий	Середній	Низький
Запальність	30% (15 осіб)	36% (18 осіб)	34% (17 осіб)
Наполегливість	32% (16 осіб)	54% (27 осіб)	14% (7 осіб)
Вразливість	46% (23 осіб)	28% (14 осіб)	26% (13 осіб)
Непоступливість	38% (19 осіб)	28% (14 осіб)	34% (17 осіб)
Безкомпромісність	46% (23 осіб)	10% (5 осіб)	44% (22 осіб)
Мстивість	28% (14 осіб)	46% (23 осіб)	26% (13 осіб)
Нетерплячість	34% (17 осіб)	36% (18 осіб)	30% (15 осіб)
Підозрілість	52% (26 осіб)	38% (19 осіб)	10% (5 осіб)
Позитивна агресія	14% (7 осіб)	64% (32 осіб)	22% (11 осіб)
Негативна агресія	20% (10 осіб)	52% (26 осіб)	28% (14 осіб)
Конфліктність	16% (8 осіб)	78% (39 осіб)	6% (3 особи)

Згідно з отриманими даними, високий, середній і низький рівні запальності, непримиренності та нетерпимості у вибірці засуджених осіб зустрічаються приблизно в рівних пропорціях. Високий рівень переважає

щодо образливості (у 46% осіб), безкомпромісності (у 46% осіб) та підозрілості (у 52% осіб). За параметрами «напористість» і «мстивість» найчастіше зустрічаються злочинці із середнім рівнем. Низький і високий рівні безкомпромісності зустрічаються приблизно однаково часто.

Серед злочинців, які брали участь у дослідженні, переважають суб'єкти із середнім рівнем позитивної агресивності (64%), негативної агресивності (52%) та конфліктності (78%).

В результаті проведеного дослідження було встановлено, що у більшості досліджуваних простежується високий та середній рівні агресивності, зокрема переважає вербальна, фізична і непряма агресії, при цьому у таких досліджуваних простежується задовільне самопочуття та настрої, а також середній рівень активності.

Проведена діагностика за методикою Басса-Дарки показує, що з усіх рис особистості найвищий рівень проявляється в роздратуванні, вербальній агресії та образі. Таких досліджуваних характеризує те, що найчастіше свою агресію вони виявляють у запальності і грубості, криках, вересках, прокляттях, заздрості і ненависті до оточуючих. Середній рівень проявляється у фізичній агресії, непрямій агресії, негативізмі, образі, підозрілості і почутті провини. Таких досліджуваних характеризує те, що вони використовують фізичну силу проти інших осіб, їх агресія направлена на інших, виявляють заздрість і ненависть до оточуючих. Низький рівень проявляється в негативізмі і почутті провини. Таких досліджуваних характеризує боротьба проти встановлених правил і законів та вираження можливого переконання в тому, що він є поганим.

Проведена діагностика за методикою «Особистісна агресивність і конфліктність» (автори Є.П. Ільїн, П.А. Ковальов) показує, що результати, отримані за цією методикою Є.П. Ільїн і П.А. Ковальова дозволяють констатувати поширеність високих і середніх значень проявів особистісної агресивності і конфліктності у злочинців, зокрема злочинців-кривдників.

Висновки до розділу 2

Психологічна корекція є незамінною складовою процесу ресоціалізації злочинців. Виявлення і розуміння ознак і причин деструктивної поведінки дуже важливе для розробки ефективних стратегій підтримки і подолання негативних моделей поведінки. Своєчасне виявлення такої поведінки дозволяє здійснювати ефективну психокорекційну роботу, знижувати ризики рецидиву та підвищувати ефективність ресоціалізації. У зв'язку з цим, питання сучасних методів діагностики агресивної поведінки є надзвичайно актуальним.

З метою проведення діагностування рівня агресивності серед злочинців-кривдників нами використано наступні методики: опитувальник дослідження рівня агресії за методикою Басса - Даркі та Методика «Особистісна агресивність і конфліктність» (автори Є.П. Ільїн, П.А. Ковальов).

В результаті проведеного дослідження було встановлено, що у більшості досліджуваних простежується високий та середній рівні агресивності, зокрема переважає вербальна, фізична і непряма агресії, при цьому у таких досліджуваних простежується задовільне самопочуття та настроїв, а також середній рівень активності. Також поширеність високих і середніх значень проявів особистісної агресивності і конфліктності у злочинців, зокрема злочинців-кривдників.

РОЗДІЛ 3

КОРЕКЦІЯ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ЗЛОЧИНЦІВ-КРИВДНИКІВ

3.1 Особливості організації та проведення корекції поведінки кривдників

Проблема агресивної поведінки особистості, яка стала причиною вчинення насильницького злочину, становить як науковий так і практичний інтерес для дослідників цієї теми.

Психологічна корекція є, так би мовити, психологічним вдосконаленням особистості. Саме поняття психологічної корекції як форми вдосконалення почало використовуватися в період зародження і розвитку практичної психології. Процес психологічної корекції має бути спрямований на вивчення стійких властивостей психіки та виявлення її дефектів, оскільки він має відроджувати пластичність і активність психічної організації суб'єкта.

Психологічна корекція є такою собі формою психологічної допомоги. Тоді як сама психологічна допомога - система заходів, які спрямовані на пом'якшення чи подолання психологічних труднощів, вирішення психологічних проблем, що виникають в окремій особистості чи групі людей, засобами практичної психології [23].

Завдання індивідуальної та групової психокорекції фокусуються на трьох складових самосвідомості:

1. Саморозуміння (когнітивний аспект).
2. Ставлення до себе (емоційний аспект).
3. Саморегуляція (поведінковий аспект) [35].

Компонентами психокорекційної роботи є:

1. Людина, яка потребує допомоги та звертається за нею для вирішення психологічної проблеми.
2. Психолог - спеціаліст, який практикує психокорекційний вплив.
3. Психологічна теорія - це підхід, спрямований на пояснення проблем клієнта.
4. Сукупність технік та методів впливу для допомоги клієнту (залежно від обраного теоретичного підходу).

5. Між психологом та клієнтом встановлюються особливі стосунки для вирішення проблеми.

Мета психологічної корекції - усунення вад у розвитку особистості. Психологічна корекція відрізняється від психологічного консультування та психотерапії тим, що вона не має на меті зміну думок, внутрішнього світу особистості та відбувається на етапі, коли клієнт не усвідомлює своїх проблем та психологічної природи корекційного процесу. Психокорекцію також визначають як процес розширення діапазону реакцій клієнта на певні подразники, формування навичок, що роблять його поведінку більш гнучкою, та розвиток аспектів його особистості.

Психологічна корекція являє собою свідоме втручання в психічний та особистісний розвиток людини з метою виправлення відхилень у цих процесах, часто впливаючи не лише на саму особистість, а й на її оточення та організацію життєдіяльності.

Психологічні корекційні заходи формуються залежно від адресата та змісту корекційної діяльності. Під час психокорекційних заходів приділяється увага таким рисам особистості: підвищена збудженість, гнів, конфліктність, підвищена імпульсивність, песимізм, апатія, впертість, байдужість, сильне бажання задоволення, підвищена активність або екстравагантні тенденції, замкнутість, негативність тощо, сором'язливість.

В основі організації процесу корекції поведінки осіб, які вчинили насильницькі дії, лежить системний підхід, який включає комплекс психолого-педагогічних, соціальних і правових заходів. Головною метою корекційної роботи є формування в особистості навичок ненасильницької поведінки, розвиток емпатії, відповідальності за власні вчинки.

Серед основних підходів до організації корекційної роботи виділяють:
когнітивно-поведінковий підхід, що орієнтується на зміну мислення і поведінкових стереотипів;

психодинамічний підхід, який фокусується на глибинних психологічних причинах агресії;

гуманістичний підхід, що передбачає визнання особистісної цінності кривдника та його здатності до змін.

До ключових етапів корекційної роботи належать:

1. Психологічна діагностика - виявлення індивідуальних особливостей кривдника, рівня його агресивності, емоційної нестабільності, виявлення моделей поведінки, які є домінуючими.
2. Формування цілей та завдань програми - на основі діагностичних даних.
3. Проведення корекційних заходів - включають в себе тренінги, індивідуальні консультації, групову терапію.
4. Оцінювання ефективності та завершення програми - підбиття підсумків та розробка плану подальшої підтримки.

Для особи, яка вчинила домашнє насильство та пов'язані з ним кримінальні правопорушення Тичина Д.М. пропонує «...розуміти сукупність її соціально-демографічних, соціально-рольових, морально-психологічних та кримінальноправових ознак і властивостей, що виявляються у злочинній поведінці, детермінованій агресією у сімейно-побутових відносинах» [30].

Прикладом ефективної практики психологічної корекції поведінки злочинців-кривдників є пробаційна програма «Подолання домашнього насильства» [25], яка реалізується в Україні в межах системи уповноважених органів з питань пробації. Ця програма спрямована на осіб, які вчинили насильство в сім'ї.

Домашнє насильство - діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь.

Пробаційна програма «Подолання домашнього насильства» включає в себе роботу над такими аспектами:

- розвиток умінь саморегуляції емоцій;
- оволодіння ненасильницькими стратегіями вирішення конфліктів;
- підвищення відповідальності за вчинки;
- формування здорових моделей стосунків [11].

В межах пробаційної програми «Подолання домашнього насильства» застосовують наступні методи та техніки:

- когнітивно-поведінкова терапія;
- рольові ігри для відпрацювання нових моделей поведінки;
- групові дискусії та вправи з розвитку емпатії;
- техніки управління гнівом.

Роль психологічної діагностики на етапі планування програми є надзвичайно важливою. Саме вона дозволяє індивідуалізувати корекційний вплив, визначити рівень ризику рецидиву, визначити потребу в інтенсивності інтервенції та оптимальні методи роботи.

Така категорія злочинців, як домашні насильники є доволі специфічною. Специфіка роботи з цією категорією засуджених осіб полягає в тому, що вони часто заперечують свою провину та мінімізують свої дії. Злочинці-кривдники часто перекладають відповідальність за те, що сталося на жертву. Це вимагає особливої уваги до розвитку здатності до саморефлексії та визначення їх власної відповідальності. Крім того також варто враховувати культурні установки що склалися в сім'ї та сімейні ролі, які виконують члени сім'ї, так як неврахування цього може перешкоджати зміні поведінки домашнього насильника.

Важливого значення мають чинники, що впливають на ефективність корекційної роботи в цілому. До таких чинників належить:

- мотивація самого кривдника до змін;
- підтримка з боку соціального оточення;
- кваліфікація фахівців, які здійснюють програму;

тривалість та інтенсивність корекційних заходів;
 наявність комплексного підходу (психологічна допомога, соціальна підтримка, юридичний контроль).

Проте під час реалізації пробаційної програми «Подолання домашнього насильства» можуть виникнути і певні проблеми, ризики. До таких труднощів можна віднести:

опір з боку учасників, самих кривдників (заперечення проблеми, небажання змінюватися);

ризик вторинної віктимізації постраждалих через неефективну роботу з кривдниками;

недостатня ресурсна база, що включає в себе як відповідну кадрову підготовку фахівців так і фінансову складову. Для забезпечення тривалих програм.

3.2 Методи корекції агресивної поведінки злочинців-кривдників

За допомогою пробаційної програми «Подолання домашнього насильства» ми здійснили корекцію агресивної поведінки злочинців-кривдників (домашніх насильників).

Програма була реалізована у формі тренінгу, так як саме в тренінговій групі людина може бути впевнена та не боїться довіряти іншим. Група - це реальний світ у мініатюрі. І в цьому світі існують як і в житті так само є проблеми в міжособистісних стосунках, у прийнятті рішень тощо. Однак насправді тренінгова група відрізняється тим, що кожен може бути експериментатором і суб'єктом експерименту. Тут можна вирішувати проблеми, які не вирішуються в реальному житті.

Метою пробаційної програми «Подолання домашнього насильства» є досягнення позитивних змін у поведінці суб'єкта пробації (злочинця-кривдника) через розвиток у нього ненасильницьких моделей

поведінки, подолання дисфункційних установок влади, контролю та превалювання над партнером чи іншими членами сім'ї, а також шляхом формування навичок саморегуляції психоемоційних станів, управління гнівом та агресивною поведінкою, формування установок рівності й партнерства [11].

Завданнями/функціями пробаційної програми «Подолання домашнього насильства» є:

1. Ознайомити з поняттям домашнього насильства як злочином проти прав і свобод іншої людини, його видами, проявами та відповідальністю за вчинення.

2. Інформувати про деструктивні наслідки насильницької поведінки, які відбуваються під впливом ідей домінування та контролю.

3. Розвивати вміння здійснювати емоційну саморегуляцію шляхом напрацювання ефективних коупінг-стратегій.

4. Формувати навички побудови взаємодії, що базуються на ідеях рівності та партнерства, поваги, довіри і підтримки, економічного партнерства, навички конструктивної взаємодії в родині, батьківської відповідальності, а також вміння ефективного вирішення конфліктів, асертивної позиції в реалізації власних цілей.

5. Сприяти усвідомленню особистої відповідальності за домашнє насильство та неприпустимості заподіяння шкоди для життя та здоров'я інших людей.

6. Розвивати переконання та цінності, що сприяють рівності та партнерству.

7. Мотивувати до позитивних змін.

В основу програми покладено когнітивно-поведінкову модель, а також техніки когнітивно-поведінкової терапії, використання яких показало свою ефективність у роботі з когнітивними, емоційними та поведінковими проблемами. У межах цієї програми вони фігуруватимуть як когнітивно-поведінкові втручання. Існують докази, що когнітивно-

поведінкові втручання - ефективний інструмент для подолання проблем з гнівом та агресією (Beck, Fernandez, 1998; Naeem, Clarke, Kingdon, 2009) [11].

Рекомендовані такі вектори когнітивно-поведінкові втручання, об'єднані з принципами теорії соціального навчання, що найчастіше застосовуються в процесі корекції проявів домашнього насильства:

1. Мотиваційно-освітні втручання, спрямовані на усвідомлення неприпустимості поведінки зловживання та взяття відповідальності за домашнє насильство.

2. Когнітивні втручання, спрямовані на когнітивні процеси, такі як ідеї домінування, контролю та особливого статусу й прав у родині, ворожі оцінки та атрибути, ірраціональні переконання та запальне мислення.

3. Комунікативні втручання, спрямовані на дефіцит навичок асертивності та вирішення конфліктів.

4. Комбіновані втручання, що включають два або більше втручання з КПТ та цільові техніки (Deffenbacher, 1996, 1999) [11].

Тому загальний підхід програми розроблений на засадах когнітивно-поведінкової психології та включає: пояснення моделі домінування та контролю, у тому числі циклу насильства; структуровані заняття; низку когнітивних, поведінкових та комунікативних технік, спрямованих на припинення поведінки зловживання; розвиток навичок саморегуляції, підкріплений домашніми завданнями. Вибір такого напрямку пояснюється передусім результативністю когнітивно-поведінкових втручань, завдяки яким за відносно короткий термін відбуваються позитивні зміни у поведінці людини.

Когнітивно-поведінкові втручання базуються на тому, що:

спосіб мислення впливає на наші почуття та поведінку;

зміна поведінки відбувається шляхом зміни способу мислення та змісту думок;

на процес мислення можна впливати, своєю чергою, здійснюючи необхідний вплив на поведінку;

у формуванні поведінки важливу роль відіграє оточення.

Базовою ідеєю когнітивно-поведінкової психології є те, що емоційні реакції та поведінка людини залежать від думок, переконань, інтерпретацій тригерних (пускових) ситуацій. А в їхній основі лежать значення, яких людина надає подіям, що відбуваються. Поведінковий аспект полягає в тому, що поведінка або те, що ми робимо, відіграє ключову роль у підтримці або зміні психологічних станів людини. Тобто в певних ситуаціях людина привчає себе до певної поведінки.

З позицій когнітивно-поведінкових втручань поведінка може суттєво впливати на думки та емоції людини, а змінюючи поведінку та дії, людина може змінювати свої думки й емоції.

Когнітивно-поведінкова психологія розглядає проблеми людини з погляду інтерактивної системи, коли різні внутрішні «системи» особи перебувають у взаємодії між собою та навколишнім середовищем (рис. 3.1.).

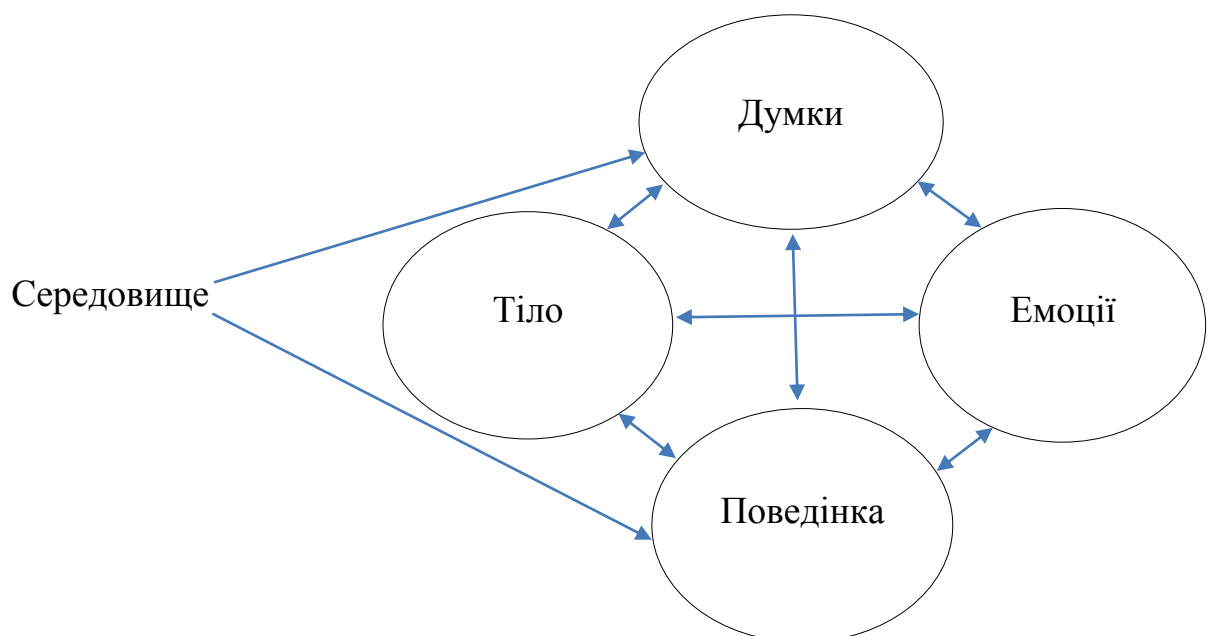

Рис. 3.1. Інтерактивна система

Ця програма зосереджена на всіх компонентах інтерактивної системи: думках, поглядах та ідеях, що лежать в основі домашнього насильства; на емоційних та поведінкових аспектах. Покликана розвивати: вміння виявляти

ознаки підвищеної емоційної напруги та долати їх; здатність людини контролювати свою поведінку та вибирати різні стратегії для вираження своїх емоцій або задоволення своїх потреб. Ще одним важливим аспектом цієї програми, заснованим на когнітивно-поведінкових втручаннях, є сприяння розвитку самоствердження та ненасильницького досягнення власних цілей і потреб, що має стати альтернативою подоланню моделей насильства та домінування. Цей процес включає в себе розвиток навичок реалістичної та корисної інтерпретації ситуацій (думок) і розробку ефективної стратегії реагування.

Програма призначена для роботи з повнолітніми та неповнолітніми суб'єктами пробації - жінками та чоловіками: звільненими від відбування покарання з випробуванням (далі - учасники програми); на яких судом покладено обов'язок виконувати заходи, передбачені пробаційною програмою, у яких після оцінки ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення виявлено фактори ризику, що зумовлюють застосування пробаційної програми «Подолання домашнього насильства», та які, як наслідок, схильні до владної та контролюючої поведінки (поведінки домінування), а також до вчинення агресивних дій без належного розуміння можливих негативних наслідків, і які також мають низький рівень розвитку навичок саморегуляції.

Плануючи проведення пробаційної програми «Подолання домашнього насильства», необхідно враховувати особливості кожної групи людей, які відрізняються статтю, інтенсивністю насильства та його наслідками, характером скоєних злочинів, тривалістю покарання та минулою судимістю, соціальним рівнем, можливостями та ресурсами (сім'я, робота, місце проживання тощо), а також мотивацією до розвитку самоконтролю та ненасильницьких методів взаємодії.

У проведенні корекції в рамках пробаційної програми «Подолання домашнього насильства» прийняло участь 54 особи віком від 18 до 60 років.

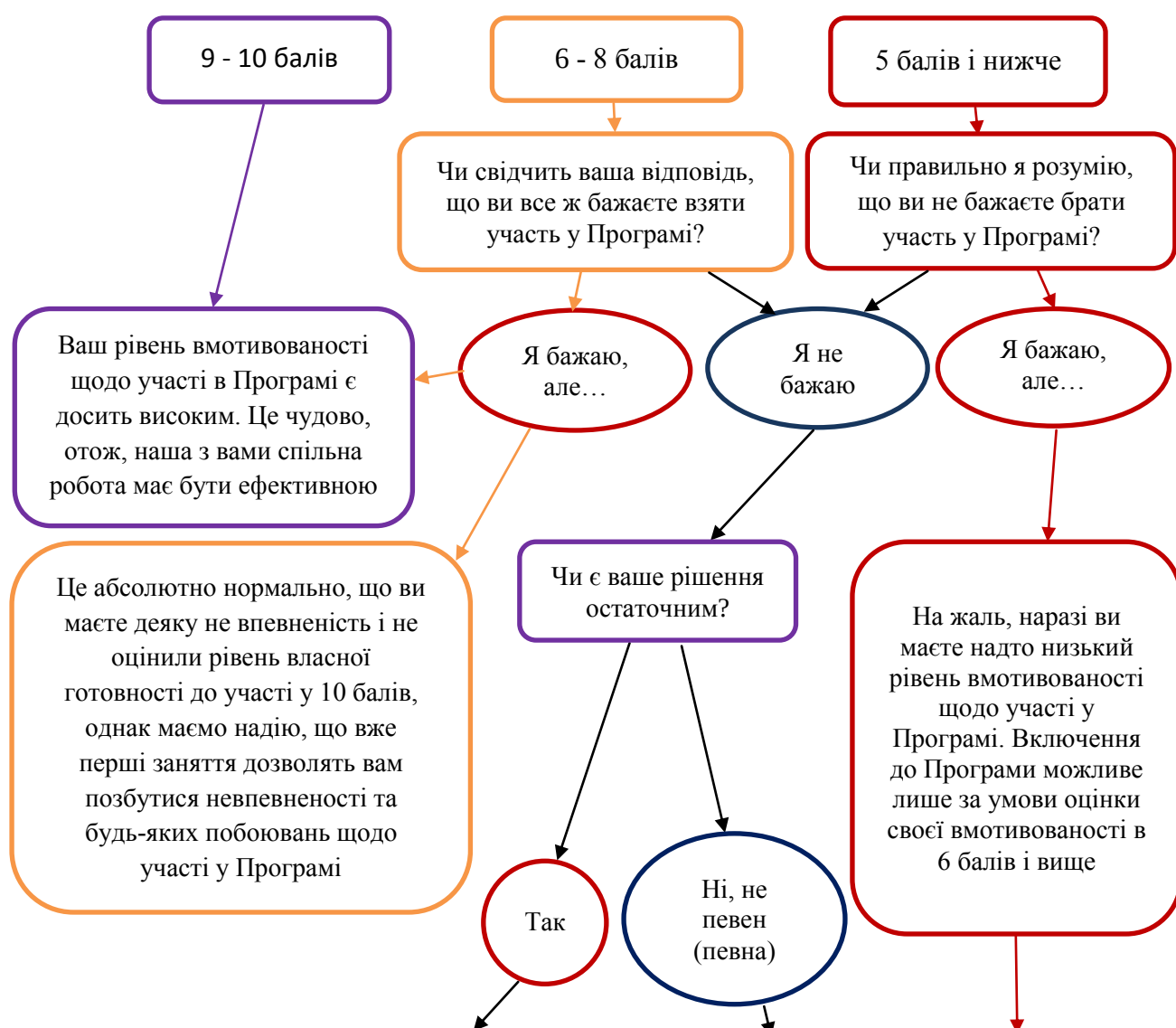
Програма складається із тринадцяти занять (таблиця 3.1). У разі групової форми реалізації Програми заняття триває 120 хв. (2 год.), у разі індивідуальної - 60 хв. (1 год.). Рекомендована періодичність занять - один раз на тиждень.

Нами були проведені заняття у груповому форматі роботи так як груповий формат вважається більш ефективним.

Основною формою проведення занять у межах Програми є тренінг розвитку навичок. Так як рекомендованою кількістю учасників у разі групової форми проведення - 6 - 8 осіб, а найбільша допустима кількість - 12 осіб, нами було сформовано 4 груп по 11 осіб та 1 група - 10 осіб.

Групова робота в межах тренінгу реалізовувалася у різних формах, що охоплювали інформаційні повідомлення та презентації, пошук творчих ідей за допомогою «мозкового штурму», бесіди та обговорення, роботу в групах, рольові ігри, індивідуальні [11] та домашні завдання [12].

Перед початком проходження Програми проводиться мотиваційна зустрічі з учасниками пробаційної програми. Метою якої є визначення, наскільки учасники готові до роботи за Програмою загалом та зокрема - у груповому форматі, а також надати можливість учасникам ухвалити усвідомлене рішення щодо зміни своєї поведінки (рис. 3.2.). Сама мотиваційна зустріч складається з двох етапів. Під час першого етапу, учасниками заповнюється спеціальний бланк. Бланк містить коротку інформацію про учасника(-цю) Програми та результати мотиваційної зустрічі. Заповнений бланк стане у пригоді як під час проведення другого етапу мотиваційної зустрічі, якщо такий відбудеться, так і для подальшого супроводу учасника(-ці) у Програмі (додаток Е). Під час мотиваційної зустрічі з'ясовуються очікування учасників від проходження програми (додаток Ж).

Я дякую вам за участь у зустрічі.
Звісно, ми як куратори Програми
приймаємо ваш вибір. Однак хочемо
нагадати, що проходження програми
– обов'язок, покладений на вас
судом, не виконання якого тягне за
собою відповідальність. Тож
рекомендуємо вам іще раз
обміркувати можливість вашої участі
у Програмі. Ми можемо надати вам
консультації щодо цього та
повернутися до нашої розмови під
час наступної зустрічі

Рис. 3.2. Вмотивованість суб'єкта пробації до участі у Програмі

Тематичний план пробаційної програми «Подолання домашнього насильства» показаний у таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

	Мета заняття
Заняття 1	Знайомство. Вступ до програми. Поняття домашнього насильства. Відкриття програми, ознайомлення з її цілями та завданнями, знайомство учасників з ведучим(-ми) та між собою, встановлення правил роботи групи, налагодження позитивної атмосфери в групі. Чому важливо брати участь у програмі, яка її мета та завдання. Сутність домашнього насильства. Домашнє насильство як порушення прав людини.
Заняття 2	Ознаки, типи та форми домашнього насильства. Ознаки, типи та форми домашнього насильства. Розвиток навичок розпізнавання конкретних дій як проявів домашнього насильства.
Заняття 3	Наслідки домашнього насильства. Формування розуміння власної відповідальності за короткострокові та довгострокові наслідки насильства. Розгляд циклу насильства та кола рівності.
Заняття 4	Як не підпадати під вплив зовнішнього середовища. Ознайомлення з поняттями «реактивної та проактивної позиції». Розвиток навичок розуміння власних потреб та аналіз різних способів їхнього задоволення, зокрема тих, що призводять до насильства в родині, та напрацювання конструктивних варіантів.
Заняття 5	Установки та переконання, що підтримують насильство. Виявлення установок та переконань, які підтримують

	насильство. Розвиток навичок відстеження думок, формування розуміння їхнього впливу на емоції та поведінку.
Заняття 6	Установки та переконання, що підтримують насильство (продовження). Виявлення установок та переконань, які підтримують насильство. Розвиток навичок перевірки деструктивних установок шляхом зміни поведінки та реагування в ситуаціях.
Заняття 7	Гнів і способи його вираження. Навчання технікам та навичкам управління гнівом та агресивними реакціями.
Заняття 8	Управління собою. Розвиток навичок управління стресом та фізичним збудженням під час проживання гніву.
Заняття 9	Як думати критично, щоби вчиняти раціонально. Формування уявлення, розвиток навичок критичного мислення та вирішення проблем.
Заняття 10	Партнерство - основа сім'ї. Рівність чоловіка та жінки. Ознайомлення учасників зі складовими партнерства та поняттям гендерної рівності, розвиток ідей та навичок партнерства, а також гендерно чутливої поведінки.
Заняття 11	Ефективна взаємодія з батьками (для неповнолітніх). Ознайомлення з правилами ефективного спілкування з власними батьками. Формування уявлення про відповідальне батьківство та розгляд особливостей впливу на дітей (зокрема у майбутній власній родині) різних стилів виховання.
Заняття 12	Конструктивне вираження потреб. Формування навичок асертивності та реалізації власних потреб просоціальним шляхом. Розвиток навичок усвідомленого вибору реакцій, які базуються на цінностях рівності та партнерства.
Заняття 13	Навички спілкування. Формування комунікативних навичок та соціальної компетентності, зокрема навичок вирішення проблем конструктивним шляхом.

Протягом усіх групових занять здійснюється формування позитивних установок у міжособистісному спілкуванні через розвиток здатності до емпатії, переоцінка негативних емоцій стосовно членів сім'ї.

Заняття мають чітку структуру, яка складається з взаємозалежних елементів, а саме:

1. Привітання та знайомство - дозволяє гуртувати учасників, створювати атмосферу групової довіри та прийняття.

2. Рефлексія минулого заняття - передбачає подальше засвоєння інформації, отриманої на минулому занятті, пригадування ключових моментів.

3. Повторення правил роботи групи - має на меті повторити правила, прийняті на першому занятті Програми.

4. Перевірка завдання для самостійного опрацювання - включає в себе перевірку домашнього завдання, яке учасники отримали на попередньому занятті, та, відповідно, актуалізувати тематику заняття.

5. Основний зміст заняття - сукупність функціональних вправ та технік для досягнення мети Програми.

6. Підбиття підсумків заняття та завдання для самостійного опрацювання - дозволяє підбити підсумки заняття та закріпити пройдений матеріал, шляхом виконання завдань для самостійного опрацювання.

Програма передбачає моніторинг та оцінку досягнень учасників у напрямі зміни поведінки.

Оцінка досягнень включає оцінку:

знань і навичок до проходження Програми (додаток И);

знань і навичок після проходження Програми (додаток К);

кожного заняття, що здійснюється учасником Програми;

досягнень кожного учасника, що здійснюється куратором після кожного заняття;

Програми в цілому, що здійснюється учасником Програми;

досягнень на шляху до позитивних змін кожного учасника Програми, що здійснюється куратором наприкінці Програми.

Після завершення Програми складаються оцінка результатів проходження Програми та висновки щодо виконання заходів (додаток Л).

3.3 Оцінка ефективності корекції поведінки кривдників

Для перевірки ефективності пробаційної програми «Подолання домашнього насильства» нами було проведено повторне діагностування, використовуючи ті ж методики, що й на констатуючому етапі.

Результати повторної діагностики рівня агресивності за опитувальником дослідження рівня агресії за методикою Басса - Даркі.

Після реалізації корекційних заходів на основі пробаційної програми «Подолання домашнього насильства» повторна діагностика показала що у групи досліджуваних:

знизився високий рівень агресивності на 38% (19 осіб) та становить 16% (8 осіб);

середній рівень збільшився на 22% (11 осіб) та становить 64% (32 особи);

збільшилась кількість засуджених з низьким рівнем агресивності на 16% (8 осіб) та становить 20% (10 осіб).

Збільшення середнього рівня агресивності відбулося за рахунок зменшення високого рівня, що на нашу думку є позитивним показником. В свою чергу показники низького рівня агресивності зросли за рахунок переходу досліджуваних осіб із групи з середнім рівнем агресивності в групу з низьким рівнем, що також є позитивним результатом (рис. 3.3.).

Рис. 3.3. Результати повторної діагностики рівня агресивності злочинців

Також у досліджуваних спостерігаються зміни у показниках індексу агресивності. Так знизився індекс ворожості, а саме знизилися показники як високого так і середнього рівнів, це означає, що корекційна робота проведена належним чином. (рис. 3.4.). А саме, що частина осіб, які приймали участь Програмі впоралися з бажанням нашкодити іншим, а також збільшили рівень своєї довіри до оточуючих людей. Вони стали більш адекватніше поводити себе в спілкуванні з іншими людьми та знаходити компроміси в конфліктних ситуаціях.

Рис. 3.4. Результати повторної діагностики індексу агресивності злочинців

Результати повторної діагностики за Методикою «Особистісна агресивність і конфліктність» (автори Є.П. Ільїн, П.А. Ковальов) свідчать про зміни в середньому рівні позитивної та негативної агресії та конфліктності (рис. 3.5.).

Рис. 3.5. Результати повторної діагностики середнього рівня позитивної, негативної агресії та конфліктності у вибірці

Таблиця 3.2

Рівень прояву агресивності

Форми агресії	Рівні		
	Високий	Середній	Низький
Запальність	24% (12 осіб)	32% (16 осіб)	44% (22 осіб)
Наполегливість	32% (16 осіб)	54% (27 осіб)	14% (7 осіб)
Вразливість	42% (21 особа)	28% (14 осіб)	30% (15 осіб)
Непоступливість	30% (15 осіб)	22% (11 осіб)	48% (24 особи)
Безкомпромісність	40% (20 осіб)	16% (8 осіб)	44% (22 особи)
Мстивість	22% (11 осіб)	42% (21 особа)	36% (18 осіб)
Нетерплячість	30% (15 осіб)	32% (16 осіб)	38% (19 осіб)
Підозрілість	46% (23 особи)	38% (19 осіб)	16% (8 осіб)
Позитивна агресія	40% (20 осіб)	38% (19 осіб)	22% (11 осіб)
Негативна агресія	18% (9 осіб)	19% (10 осіб)	63% (31 особа)
Конфліктність	16% (8 осіб)	43% (22 особи)	41% (20 осіб)

Після реалізації корекційних заходів на основі пробаційної програми «Подолання домашнього насильства» повторна діагностика за Методикою «Особистісна агресивність і конфліктність» (автори Є.П. Ільїн, П.А. Ковальов) показала що у групи досліджуваних відбулися наступні зміни:

запальність:

високий рівень знизився на 6% (3 особи),
середній рівень знизився на 4 % (2 особи),
низький рівень збільшився на 10% (5 осіб);

наполегливість

всі показники збереглися;

вразливість

високий рівень знизився на 4% (2 особи),
середній рівень знизився без змін,
низький рівень збільшився на 4% (2 особи);

непоступливість

високий рівень знизився на 8% (4 особи),
середній рівень знизився на 6 % (3 особи),
низький рівень збільшився на 14% (7 осіб);

безкомпромісність

високий рівень знизився на 6% (3 особи),
середній рівень збільшився на 6 % (3 особи),
низький рівень залишився без змін;

мстивість

високий рівень знизився на 6% (3 особи),
середній рівень знизився на 4 % (2 особи),
низький рівень збільшився на 10% (5 осіб);

нетерплячість

високий рівень знизився на 4% (2 особи),
середній рівень знизився на 4 % (2 особи),

низький рівень збільшився на 8% (4 осіб);
підозрілість
високий рівень знизився на 6% (3 особи),
середній рівень знизився без змін,
низький рівень збільшився на 6% (3 особи);

Висновки до розділу 3

Така категорія злочинців, як домашні насильники є доволі специфічною. Специфіка роботи з цією категорією засуджених осіб полягає в тому, що вони часто заперечують свою провину та мінімізують свої дії. Злочинці-кривдники часто перекладають відповідальність за те, що сталося на жертву. Це вимагає особливої уваги до розвитку здатності до саморефлексії та визначення їх власної відповідальності. Крім того також варто враховувати культурні установки що склалися в сім'ї та сімейні ролі, які виконують члени сім'ї, так як неврахування цього може перешкоджати зміні поведінки домашнього насильника.

Психологічна корекція агресивної поведінки - це система заходів, спрямованих на виправлення недоліків у поведінці людини за допомогою специфічних засобів і методів психологічного впливу, таких як: гра, самовираження, сублімація агресії, участь у тренінгових групах тощо.

Результати констатуючого експерименту показали, що виявлена підвищена агресивність у досліджуваних нами злочинців-кривдників дозволяє говорити про необхідність проведення психологічних заходів, вкладених у корекцію агресивної поведінки цих осіб під час їх ресоціалізації під час перебування на обліку в уповноваженому органі з питань пробації.

Програма проводилася з метою зниження рівня агресії серед кривдників шляхом навчання адаптивним поведінковим навичкам, зокрема:

розпізнавання та формування відповідального ставлення до проявів домашнього насильства;

аналіз власного циклу насильства та його підтримувальних факторів;

моніторинг думок, переконань та ідей і конфронтація до них із метою подолання поведінки домінування та контролю;

моніторинг емоцій і розпізнавання сигналів втрати контролю над ними;

подолання тілесного компонента агресивної реакції;

здійснення емоційної саморегуляції, шляхом напрацювання ефективних коупінг-стратегій;

прогнозування короткотривалих та довготривалих наслідків власних вчинків;

здійснення вибору конструктивних способів вираження гніву;

ефективне вирішення конфліктів та розвиток навичок стратегії співпраці;

побудова та підтримка сімейних стосунків, які базуються на ідеях рівності й партнерства;

реалізація відповідального батьківства та критична оцінка різних стилів виховання;

дотримання асертивної та чуйної до інших членів родини позиції у реалізації власних потреб;

вирішення сімейних питань із використанням критичного мислення.

Повторне дослідження дозволяє зробити висновки щодо ефективності впровадженої програми корекції агресивної поведінки, а саме пробаційної програми «Подолання домашнього насильства», у злочинців-кривдників, оскільки кількість осіб, що приймали участь у програмі, зменшилась. Однак деякі особи все ще не можуть контролювати свої дії та емоції, що підкреслює необхідність продовження роботи над зниженням агресивної поведінки у осіб цієї категорії засуджених. Кількісні та якісні результати контрольного експерименту показали позитивну динаміку у впровадженні соціальних, психологічних умов корекції агресивної поведінки у злочинців-кривдників.

ВИСНОВКИ

Агресія - є явищем, що може мати різні форми, починаючи від дій, які є відносно незначні до серйозних дій або ще більш серйозних, тобто від штовхання чи обзивання і до стрілянини чи вбивства.

Агресія найчастіше визначається як поведінка, яка здійснюється з наміром завдати шкоди іншій людині, яка мотивована уникнути цієї шкоди. Насильство - це крайня форма агресії, яка має на меті завдання серйозної шкоди. Найпоширенішими способами відповіді на агресію є фізичний, вербальний і реляційний характер. Агресію можна класифікувати різними способами. Вона може бути ворожою чи інструментальною, реактивною чи проактивною, імпульсивною чи навмисною, прямою чи непрямую.

Психологічні особливості індивіда відіграють важливу роль. Так, особи з високим рівнем тривожності та низькою стресостійкістю частіше стають на шлях правопорушень внаслідок нездатності конструктивно долати життєві труднощі.

Злочинна поведінка часто супроводжується спотвореним світоглядом та ціннісними орієнтаціями. Особа, яка вдається до злочину, часто має викривлене уявлення про межі дозволеного, недовіру до соціальних інститутів, сприйняття агресії як допустимого засобу досягнення мети. Це вказує на глибокі деформації у моральній свідомості, що можуть бути результатом травматичного досвіду, сімейної дисфункції або соціальної ізоляції.

Отже, злочинна поведінка формується під впливом комплексу взаємопов'язаних чинників - від особистісних особливостей до макросоціальних явищ. Це вимагає системного підходу в розробці профілактичних і корекційних програм, орієнтованих як на індивіда, так і на його середовище.

Психологічна корекція є незамінною складовою процесу ресоціалізації злочинців. Виявлення і розуміння ознак і причин деструктивної поведінки дуже важливе для розробки ефективних стратегій підтримки і подолання негативних моделей поведінки. Своєчасне виявлення такої поведінки дозволяє здійснювати ефективну психокорекційну роботу, знижувати ризики рецидиву та підвищувати ефективність ресоціалізації. У зв'язку з цим, питання сучасних методів діагностики агресивної поведінки є надзвичайно актуальним.

З метою проведення діагностування рівня агресивності серед злочинців-кривдників нами використано наступні методики: опитувальник дослідження рівня агресії за методикою Басса - Даркі та Методика «Особистісна агресивність і конфліктність» (автори Є.П. Ільїн, П.А. Ковальов).

В результаті проведеного дослідження було встановлено, що у більшості досліджуваних простежується високий та середній рівні агресивності, зокрема переважає вербальна, фізична і непрямая агресії, при цьому у таких досліджуваних простежується задовільне самопочуття та настрої, а також середній рівень активності. Також поширеність високих і середніх значень проявів особистісної агресивності і конфліктності у злочинців, зокрема злочинців-кривдників.

Результати констатуючого експерименту показали, що виявлена підвищена агресивність у досліджуваних нами злочинців-кривдників дозволяє говорити про необхідність проведення психологічних заходів, вкладених у корекцію агресивної поведінки цих осіб під час їх ресоціалізації під час перебування на обліку в уповноваженому органі з питань пробації.

Повторне дослідження дозволяє зробити висновки щодо ефективності впровадженої програми корекції агресивної поведінки, а саме пробаційної програми «Подолання домашнього насильства», у злочинців-кривдників, оскільки кількість осіб, що приймали участь у програмі, зменшилась. Однак деякі особи все ще не можуть контролювати свої дії та емоції, що підкреслює необхідність продовження роботи над зниженням агресивної поведінки у осіб цієї категорії засуджених. Кількісні та якісні результати контрольного експерименту показали позитивну динаміку у впровадженні соціальних, психологічних умов корекції агресивної поведінки у злочинців-кривдників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Астремська І. В. Теоретичні аспекти проблеми дослідження агресивної поведінки особистості. Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Сер. : Соціологія. 2013. Т. 225. Вип. 213. С. 111–115.
2. Бабенко А. М. та ін. Кримінологія: підручник. 2-ге вид., перероб. та допов. Харків, 2018. 416 с
3. Беспаль О. Л. Окремі соціально-демографічні ознаки осіб, які вчинили сімейне насильство щодо дітей. Теорія і практика судової експертизи і криміналістики: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 27 лют. 2018 р.). Київ- Маріуполь: Нац. акад. прокуратури України, 2018. С. 37–39.
4. Біловол О. О. Кримінальна відповідальність за домашнє насильство (ст. 126-1 КК України): дис. докт. філософ. Київ: Право. 2021. 242 с.
5. Бондаренко Ю. В. Когнітивно-поведінкова терапія в пенітенціарній практиці. Львів: Світ, 2020.
6. Василенко С. А. Ресоціалізація осіб, які відбувають покарання: психологічний аспект. Харків: Право, 2019.
7. Гладкова Є. О. Вісник кримінологічної асоціації України. 2017. № 1 (15).
8. Гребенюк М. О. Щодо розмежування понять деструктивної, 69 агресивної та девіантної поведінки / Актуальні проблеми держави і права. 2014. – Вип. 71. С. 362–367.
9. Демощук М. На словах. Вербальна агресія як форма психологічного насильства. Психолог. 2020. № 6. С. 8-19.

10. Дрьомін В. М. Злочинність як соціальна практика: інституціональна теорія криміналізації суспільства: монографія Одеса: Юридична література, 2009. 616 с.
11. Журавель Т., Мельник Л., Строева Н. Методичний посібник до пробаційної програми «Подолання домашнього насильства». 2023. 222 с.
https://drive.google.com/file/d/13VD1S9JhW9NLznhf7T0aXi_PG9Gtvnij/view?usp=sharing
12. Журавель Т., Мельник Л., Строева Н. Робочий зошит до пробаційної програми «Подолання домашнього насильства». 2023. 74 с.
https://drive.google.com/file/d/1bwoW9sDDg_rCxjG727lt_2SL8ejKivV9/view?usp=sharing
13. Заїкіна, А. І. Психологія захисних механізмів особистості. Текст: безпосередній / Молодий вчений. 2019. № 11 (249). С. 219-220.
14. Калашнікова К. А. Сутність соціально-виховного впливу на засуджених органами пробації. Вісник пенітенціарної асоціації України. 2018. № 3(5). С. 12-18.
15. Кізіменко Є.В. Кримінологічна характеристика особи злочинця, який учиняє незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2018. Вип. 36. Т. 2. С. 143–146. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/items/f29dd08e-679d-40ec-b94a-ce677b0e31a7> (дата звернення 25.04.2024 р.)
16. Клименко В. О. Психологія злочинної поведінки: навч. посіб. Харків: Право, 2021. 278 с.
17. Клочко І. М., Пахомов І. В. Робоча книга психолога: Психологічні особливості засуджених. Книга 1. Київ: Видавничий дім «АртЕк», 2021. 68с.
18. Коваль О. Тематичний словник-довідник з психології та педагогіки Тернопіль: ТНЕУ, 2013. 138 с.
19. Корнієнко, І. І. Психологічна підтримка та корекція злочинної поведінки. Дніпро: Пороги, 2021.

20. Лук'яненко С.В. Вісник кримінологічної асоціації України. Том 30 № 3 (2023). с.99-105. <https://vca.univd.edu.ua/index.php/vca/article/view/79/71>
21. Михайлов В. О. Агресивна поведінка та злочинність, її види і тенденції на сучасному етапі. Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. 2015. Вип. 3/4 (27/28). С. 138-143.
22. Основи професійної діяльності персоналу органу пробачії: навчальний посібник для персоналу організації пробачії, за ред. Дж. Седхема, М. Октігана. Київ, 2017. 242 с.
23. Панок В. Г. Основи психологічної допомоги: теорія та практика психоконсультації: навч. посібник. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2019. 384 с.
24. Попович І. С. Психологічні виміри соціальних очікувань особистості: монографія. Херсон: ПАТ «ХМД», 2017. 504 с.
25. Пробаційна програма «Подолання домашнього насильства» <https://drive.google.com/file/d/1PuZ6b4lMV1ygUORQN5K6PIHL7VBRefKC/view>
26. Савчин М. В. Психологія девіантної поведінки. Івано-Франківськ: ПНУ, 2020. 224 с.
27. Сапан Г. І. Психологічні особливості правопорушників. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2022. 190 с.
28. Тацій М. С. Кримінологічна характеристика особи агресивного злочинця. Форум права. 2011. № 1. с. 1008-1011 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2011-1/11tmcoaz.pdf>
29. Тимошенко В. І. Агресивна поведінка: її сутність та причини. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2015. № 6(164). С. 55-63. С. 56. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/2700/1/20.PDF> (дата звернення 25.03.2024 р.).
30. Тичина Д. М. Кримінологічна характеристика особи-кривдника, який вчиняє домашнє насильство. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки. Том 33 (72) № 1 2022. С. 128-133.

31. Храмцов О. М. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна Серія «ПРАВО». Випуск 23, 2017 рік.
32. Христук О. Л. Психологія девіантної поведінки: навчально-методичний посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2014. 192 с.
33. Чорна М. П. Теоретичні основи ресоціалізації правопорушників. Одеса: Юридична література, 2018.
34. Яковенко С. П. Психологія девіантної поведінки. Київ: Центр учбової літератури, 2020. 256 с.
35. Яковець І. С. Теоретичні та прикладні засади оптимізації процесу виконання кримінальних покарань: монографія. Харків: Право, 2013. 392 с.
36. Яценко Т. С. Глибинна психокорекція: діагностичний і терапевтичний аспекти. Київ: Либідь, 2019. 312 с.
37. Anderson C. A., Bushman B. J. Human aggression. *Annual Review of Psychology*, 2002. № 53. P. 27 – 51.
38. Andrews, D.A., Bonta, J. *The Psychology of Criminal Conduct*. Routledge, 2017.
39. Bushman B. J., Huesmann L. R. Aggression. In *Handbook of Social Psychology*, 2010. Vol. 2. P. 833 - 863.
40. Krahe B. *The social psychology of aggression* (3rd ed.). NY: PsychologyPress, 2021. 528 p.
41. Miller, W.R., Rollnick, S. *Motivational Interviewing: Helping People Change*. New York: Guilford Press, 2013.
42. Parrott D. J., Giancola P. R. Addressing “The criterion problem” in the assessment of aggressive behavior: Development of a new taxonomic system. *Aggression and Violent Behavior*, 2007. № 12 (3). P. 280 - 299.
43. Porsch R. M. et al. Longitudinal heritability of childhood aggression. *American Journal of Medical Genetics Part B: Neuropsychiatric Genetics*, 2016. № 171(5). P. 697-707.

ДОДАТКИ

Додаток А

Діагностика стану агресії (опитувальник Басса-Дарки)

Шкали: фізична агресія, непряма агресія, дратівливість, негативізм, образа, підозрілість, вербальна агресія, почуття провини.

Призначення тесту

Опитувальник диференціює прояви агресії і ворожості. А. Басс і А. Дарки виділили наступні види реакцій:

- **Фізична агресія** - використання фізичної сили проти іншої особи.
- **Непряма агресія**, обхідним шляхом спрямована на іншу особу або ні на кого не спрямована.
- **Роздратування** – готовність до прояву негативних почуттів при найменшому порушенні (запальність, грубість).
- **Негативізм** – опозиційна манера в поведінці від пасивного опору до активної боротьби проти сталих звичаїв і законів.
- **Образ** - заздрість і ненависть до оточуючих за дійсні та вигадані дії.
- **Підозрілість** – в діапазоні від недовіри і обережності стосовно людей до переконання в тому, що інші люди планують і приносять шкоду.
- **Вербальна агресія** – вираз негативних почуттів як через форму (крик, виск), так і через зміст словесних відповідей (прокляття, погрози).
- **Почуття провини** – виражає можливе переконання суб'єкта в тому, що він є поганою людиною, що спричинює зло, а також відчуває докори сумління.

При складанні опитувальника використовувалися такі принципи:

- питання може відноситися тільки до однієї форми агресії.
- питання формулюються таким чином, щоб найбільшою мірою послабити вплив суспільного схвалення відповіді на запитання.

Опитувальник складається з 75 тверджень, на які випробовуваний відповідає "так" чи "ні".

- 10 балів і менше - низький показник.

Обробка та інтерпретація результатів тесту

Відповіді оцінюються за шкалами наступним чином:

1. Фізична агресія:

- "так" = 1, "ні" = 0: 1, 25, 33, 48, 55, 62, 68;
- "ні" = 1, "так" = 0: 9, 17, 41.

2. Непряма агресія:

- "так" = 1, "ні" = 0: 2, 18, 34, 42, 56, 63;
- "ні" = 1, "так" = 0: 10, 26, 49.

3. Роздратування:

- "так" = 1, "ні" = 0: 3, 19, 27, 43, 50, 57, 64, 72;
- "ні" = 1, "так" = 0: 11, 35, 69.

4. Негативізм:

- "так" = 1, "ні" = 0: 4, 12, 20, 23, 36;

5. Образа:

- "так" = 1, "ні" = 0: 5, 13, 21, 29, 37, 51, 58.
- "ні" = 1, "так" = 0: 44.

6. Підозрілість:

- "так" = 1, "ні" = 0: 6, 14, 22, 30, 38, 45, 52, 59;
- "ні" = 1, "так" = 0: 65, 70.

7. Вербальна агресія:

- "так" = 1, "ні" = 0: 7, 15, 28, 31, 46, 53, 60, 71, 73;
- "ні" = 1, "так" = 0: 39, 66, 74, 75.

8. Почуття провини:

- "так" = 1, "ні" = 0: 8, 16, 24, 32, 40, 47, 54, 61, 67

Індекс ворожості включає в себе 5 і 6 шкалу, а індекс агресивності (як прямої, так і мотиваційної) включає в себе шкали 1, 3, 7.

Ворожість = Образа + Підозрілість;

Агресивність = Фізична агресія + Роздратування + Вербальна агресія.

Інтерпретація результатів тесту

Нормою агресивності є величина її індексу, що дорівнює 21 ± 4 , а ворожості - $6-7 \pm 3$.

Тест Басса-Дарки

Опитувальник складається з 75 тверджень, на які випробовуваний відповідає "так" чи "ні".

1. Часом я не можу впоратися з бажанням завдати шкоди іншим
2. Іноді пліткую про людей, яких не люблю
3. Я легко дратуюся, але швидко заспокоююсь
4. Якщо мене не попросять по-хорошому, я не виконаю
5. Я не завжди отримую те, що мені належить
6. Я не знаю, що люди говорять про мене за мою спиною
7. Якщо я не схвалюю поведінку друзів, я даю їм це відчутти
8. Коли мені траплялося обдурити кого-небудь, я відчував болючі докори совісті
9. Мені здається, що я не здатний ударити людину
10. Я ніколи не дратуюся настільки, щоб кидатися предметами
11. Я завжди поблажливий до чужих недоліків
12. Якщо мені не подобається встановлене правило, мені хочеться порушити його
13. Інші вміють майже завжди користуватися сприятливими обставинами
14. Я тримаюся насторожено з людьми, які ставляться до мене трохи більш дружньо, ніж я очікував
15. Я часто буваю незгодний з людьми
16. Іноді мені на розум приходять думки, яких я соромлюся
17. Якщо хто-небудь першим ударив мене, я не відповім йому
18. Коли я дратуюся, я ляскаю дверима

19. Я набагато більш дратівливий, ніж здається
20. Якщо хтось уявляє себе начальником, я завжди роблю йому наперекір
21. Мене трохи засмучує моя доля
22. Я думаю, що багато людей не люблять мене
23. Я не можу втриматися від суперечки, якщо люди не згодні зі мною
24. Люди, які ухиляються від роботи, повинні відчувати почуття провини
25. Той, хто ображає мене і мою сім'ю, запрошується на бійку
26. Я не здатний на грубі жарти
27. Мене охоплює лютість, коли наді мною глузують
28. Коли люди вдають із себе начальників, я роблю все, щоб вони не зазнавалися
29. Майже кожен тиждень я бачу когось, хто мені не подобається
30. Досить багато людей заздряють мені
31. Я вимагаю, щоб люди поважали мене
32. Мене пригнічує те, що я мало роблю для своїх батьків
33. Люди, які постійно знущаються з вас, варті того, щоб їх "клацнули по носі"
34. Я ніколи не буваю похмурий від злості
35. Якщо до мене ставляться гірше, ніж я того заслуговую, я не засмучуюсь
36. Якщо хтось виводить мене з себе, я не звертаю уваги
37. Хоча я і не показую цього, мене іноді гризе заздрість\
38. Іноді мені здається, що наді мною сміються
39. Навіть якщо я злюся, я не вдаюся до "сильних" виразів
40. Мені хочеться, щоб мої гріхи були пробачені
41. Я рідко даю здачі, навіть якщо хто-небудь ударить мене
42. Коли виходить не по-моєму, я іноді ображаюся
43. Іноді люди дратують мене однією своєю присутністю
44. Немає людей, яких би я по-справжньому ненавидів
45. Мій принцип: "Ніколи не довіряти чужинцям "
46. Якщо хтось дратує мене, я готовий сказати, що я про нього думаю

47. Я роблю багато такого, про що згодом шкодую
48. Якщо я розлючуся, я можу вдарити когось
49. З дитинства я ніколи не виявляв спалахів гніву
50. Я часто відчуваю себе як порохова бочка, готова вибухнути
51. Якби всі знали, що я відчуваю, мене б вважали людиною, з якою нелегко працювати
52. Я завжди думаю про те, які таємні причини змушують людей робити що-небудь приємне для мене
53. Коли на мене кричать, я починаю кричати у відповідь
54. Невдачі засмучують мене
55. Я б'юся не рідше і не частіше ніж інші
56. Я можу пригадати випадок, коли я був настільки злий, що хапав перший-ліпший предмет і ламав його
57. Іноді я відчуваю, що готовий першим почати бійку
58. Іноді я відчуваю, що життя чинить зі мною несправедливо
59. Раніше я думав, що більшість людей говорить правду, але тепер я в це не вірю
60. Я лаюся тільки зі злості
61. Коли я поступаю неправильно, мене мучить совість
62. Якщо для захисту своїх прав мені потрібно застосувати фізичну силу, я застосовую її
63. Іноді я висловлюю свій гнів тим, що стукаю кулаком по столу
64. Я буваю грубуватий стосовно людей, які мені не подобаються
65. У мене немає ворогів, які б хотіли мені нашкодити
66. Я не вмію поставити людину на місце, навіть якщо вона на те заслуговує
67. Я часто думаю, що жив неправильно
68. Я знаю людей, які здатні довести мене до бійки
69. Я не засмучуюсь через дрібниці
70. Мені рідко приходить до голови, що люди намагаються розлютити або образити мене

71. Я часто тільки погрожую людям, хоча і не збираюся приводити погрози у виконання
72. Останнім часом я став занудою
73. У суперечці я часто підвищую голос
74. Я намагаюся зазвичай приховувати своє погане ставлення до людей
75. Я краще погоджуся з чим-небудь, ніж стану сперечатися.

Додаток Б

Методика «Особистісна агресивність і конфліктність»

(автори Є.П. Ільїн, П.А. Ковальов)

Методика призначена для виявлення схильності суб'єкта до конфліктності і агресивності як особистісним характеристикам.

Інструкція. Пропонується ряд тверджень. При згоді з твердженням в карті опитування (вона наводиться нижче) у відповідному квадратику потрібно поставити знак «+» («так»), при незгоді - знак «-» («ні»).

Текст опитувальника

1. Я легко дратуюся, але швидко заспокоююся.
2. У суперечках я завжди намагаюся захопити ініціативу.
3. Мені частіше за все не віддають належне за мої справи.
4. Якщо мене не попросять по-хорошому, я не поступлюся.
5. Я намагаюся робити все, щоб уникнути напруженості у відносинах.
6. Якщо по відношенню до мене чинять несправедливо, то я про себе накликаю кривдникові всякі нещастя.
7. Я часто злюся, коли мені заперечують.
8. Я думаю, що за моєю спиною про мене говорять погано.
9. Я набагато більш дратівливий, ніж здається.
10. Думка, що напад - кращий захист, правильне.
11. Обставини майже завжди сприятливішими складаються для інших, ніж для мене.
12. Якщо мені не подобається встановлене правило, я намагаюся його не виконувати.
13. Я намагаюся знайти таке рішення спірного питання, яке задовольнило б усіх.
14. Я вважаю, що добро ефективніше помсти.
15. Кожна людина має право на свою думку.
16. Я вірю в чесність намірів більшості людей.
17. Мене охоплює лють, коли з мене насміхаються.
18. У суперечці я часто перебиваю співрозмовника, нав'язуючи йому мою точку зору.
19. Я часто ображаюся на зауваження інших, навіть якщо і розумію, що вони справедливі.

20. Якщо хтось «корчить» з себе важливу персону, я завжди роблю йому наперекір.
21. Я пропоную, як правило, середню позицію.
22. Я вважаю, що гасло з мультфільму: «Зуб за зуб, хвіст за хвіст» - справедливий.
23. Якщо я все обдумав, то я не потребую поради інших.
24. З людьми, які зі мною привітніше, ніж я міг очікувати, я тримаюся насторожено.
25. Якщо хтось виводить мене з себе, я не звертаю на це уваги.
26. Я вважаю нетактовним не давати висловитися в суперечці іншій стороні.
27. Мене ображає відсутність уваги з боку оточуючих.
28. Я не люблю піддаватися в грі навіть з дітьми.
29. У суперечці я намагаюся знайти те, що влаштує обидві сторони.
30. Я поважаю людей, які не пам'ятають зла.
31. Затвердження «Розум - добре, а два - краще» справедливо.
32. Затвердження «Не обдуриш - не проживеш» теж справедливо.
33. У мене ніколи не буває спалахів гніву.
34. Я можу уважно і до кінця вислухати аргументи спорящего зі мною.
35. Я завжди ображаюся, якщо серед нагороджених за справу, в якій я брав участь, немає мене.
36. Якщо в черзі хтось намагається довести, що він стоїть попереду мене, я йому не поступаюся.
37. Я намагаюся уникати загострення відносин.
38. Часто я уявляю ті покарання, які могли б обвалитися на моїх кривдників.
39. Я не вважаю, що я дурніший інших, тому їх думка мені не указ.
40. Я засуджую недовірливих людей.
41. Я завжди спокійно реауюю на критику, навіть якщо вона здається мені несправедливою.

42. Я завжди переконано відстоюю свою правоту.
43. Я не ображаюся на жарти друзів, навіть якщо вони злі.
44. Іноді я надаю можливість іншим взяти на себе відповідальність за вирішення важливого для всіх питання.
45. Я намагаюся переконати іншого прийти до компромісу.
46. Я вірю, що за зло можна відплатити добром, і дію відповідно з цим.
47. Я часто звертаюся до колег, щоб дізнатися їхню думку.
48. Якщо мене хвалять, значить, цим людям від мене щось потрібно.
49. У конфліктній ситуації я добре володію собою.
50. Мої близькі часто ображаються на мене за те, що в розмові з ними я їм «рота не даю відкрити».
51. Мене не чіпає, якщо при похвалі за загальну роботу не згадується моє ім'я.
52. Ведучи переговори зі старшим за посадою, я намагаюся йому не заперечувати.
53. У рішенні будь-якої проблеми я віддаю перевагу «золоту середину».
54. У мене негативне ставлення до мстивих людей.
55. Я не думаю, що керівник повинен рахуватися з думкою підлеглих, адже відповідати за все йому.
56. Я часто боюся каверз з боку інших людей.
57. Мене не обурює, коли люди штовхають мене на вулиці або в транспорті.
58. Коли я розмовляю з кимось, мене так і підмиває швидше викласти свою думку.
59. Іноді я відчуваю, що життя надходить зі мною несправедливо.
60. Я завжди намагаюся вийти з вагона раніше за інших.
61. Навряд чи можна знайти таке рішення, яке б усіх задовольнило.
62. Жодне образа не повинно залишатися безкарним.
63. Я не люблю, коли інші лізуть до мене з порадами.

64. Я підозрюю, що багато підтримують зі мною знайомство з користі.
65. Я не вмію стримуватися, коли мене незаслужено дорікають.
66. Я більше люблю атакувати, ніж захищатися.
67. У мене викликають жаль надмірно образливі люди.
68. Для мене не має великого значення, чия точка зору в суперечці виявиться правильною - моя чи чужа.
69. Компроміс не завжди є кращим вирішенням спору.
70. Я не заспокоююся до тих пір, поки не помщуся кривднику.
71. Я вважаю, що краще порадитися з іншими, ніж приймати рішення одному.
72. Я сумніваюся у щирості слів більшості людей.
73. Зазвичай мене важко вивести з себе.
74. Якщо я бачу недоліки в інших, я не соромлюся їх критикувати.
75. Я не бачу нічого образливого в тому, що мені говорять про мої недоліки.
76. Будь я на базарі продавцем, я не став би поступатися в ціні за свій товар.
77. Піти на компроміс - значить показати свою слабкість.
78. Чи справедливо думка, що якщо тебе вдарили по одній щоці, то треба підставити й іншу?
79. Я не відчуваю себе ущемленим, якщо думка іншого виявляється більш правильним.
80. Я ніколи не підозрюю людей в нечесності.

Обробка результатів. Для зручності обробки відповідей (думок за твердженнями) доцільно, щоб піддослідні свої відповіді («так», «ні») заносили в карту опитування.

Карта опитування.

№ п/п	Так	Ні	№ п/п	Так	Ні	№ п/п	Так	Ні	№ п/п	Так	Ні
1			17			33			49		
2			18			34			50		

3			19			35			51		
4			20			36			52		
5			21			37			53		
6			22			38			54		
7			23			39			55		
8			24			40			56		
9			25			41			57		
10			26			42			58		
11			27			43			59		
12			28			44			60		
13			29			45			61		
14			30			46			62		
15			31			47			63		
16			32			48			64		

Відповіді на питання відповідають восьми шкалам: 1) запальність; 2) наступальність; 3) образливість; 4) непоступливість; 5) компромісність; 6) мстивість; 7) нетерпимість до думки інших; 8) підозрілість.

За кожну відповідь «так» чи «ні» відповідно до ключа до кожної шкалою нараховується 1 бал. По кожній шкалою випробовувані можуть набрати від 0 до 10 балів.

Ключ. Відповіді «так» по позиціях 1, 9, 17, 65 і відповіді «ні» по позиціях 25, 33, 41, 49, 57, 73 свідчать про схильність суб'єкта до запальності.

Відповіді «так» по позиціях 2, 10, 18, 42, 50, 58, 66, 74 і відповіді «ні» по позиціях 26, 34 свідчать про схильність до наступальності, напористості.

Відповіді «так» по позиціях 3, 11, 19, 27, 35, 59 і відповіді «ні» по позиціях 43, 51, 67, 75 - схильність до образливості.

Відповіді «так» по позиціях 4, 12, 20, 28, 36, 60, 76 і відповіді «ні» по позиціях 44, 52, 68 - схильність до непоступливості.

Відповіді «так» по позиціях 5, 13, 21, 29, 37, 45, 53 і відповіді «ні» по позиціях 61, 69, 77 - схильність до безкомпромісності.

Відповіді «так» по позиціях 6, 22, 38, 62, 70 і відповіді «ні» по позиціях 14, 30, 46, 54, 78 - схильність до мстивості.

Відповіді «так» по позиціях 7,23,39,55,63 і відповіді «ні» по позиціях 15,31,47,71,79 - схильність бути нетерпимим до думки інших.

Відповіді «так» по позиціях 8,24,32,48,56,64,72 і відповіді «ні» по позиціях 16,40,80 - схильність до підозрілості.

Сума балів за шкалами наступальності (напористості), непоступливості дає сумарний показник позитивної агресивності суб'єкта. Сума балів, набрана за шкалами нетерпимості до думки інших, мстивості, - показник негативної агресивності суб'єкта. Сума балів за шкалами безкомпромісності, запальності, уразливості, підозрілості - узагальнений показник конфліктності.

Методика діагностики схильності особи до конфліктної поведінки**К. Томаса**

Інструкція. У кожній з наведених пар оберіть те судження, що є найбільш типовим для вашої поведінки. Відведений час на виконання завдання – не більше 15–20 хвилин.

Типова картка методики

1. А. Іноді я надаю можливість іншим особам брати на себе відповідальність за вирішення спірного питання.

Б. Замість того, щоб обговорювати те, в чому ми розходимося, я намагаюся звернути увагу на те, з чим ми обидва згодні.

2. А. Намагаюся знайти компромісне рішення.

Б. Намагаюся владнати справу з урахуванням інтересів іншої людини та моїх власних.

3. А. Зазвичай я наполегливо прагну досягти свого.

Б. Намагаюся заспокоїти іншого учасника конфлікту та головним чином зберегти наші стосунки.

4. А. Намагаюся знайти компромісне рішення.

Б. Іноді я поступаюся власними інтересами заради інтересів іншої людини.

5. А. Залагоджуючи спірну ситуацію, я увесь час намагаюся знайти підтримку іншої людини.

Б. Намагаюся зробити все, щоб уникнути зайвої напруженості.

6. А. Намагаюся уникнути появи неприємностей для себе.

Б. Намагаюся досягти свого.

7. А. Намагаюся відкласти рішення спірного питання з тим, щоб з часом розв'язати його остаточно.

Б. Вважаю можливим в чомусь поступитися, щоб досягти іншого.

8. А. Зазвичай я настирливо прагну досягти свого.

Б. Спершу намагаюся чітко визначити, в чому полягають усі спірні питання та якими є інтереси.

9. А. Вважаю, що не завжди варто хвилюватися через розбіжності, що виникають.

Б. Роблю зусилля, щоб досягти свого.

10. А. Твердо прагну досягти свого.

Б. Намагаюся знайти компромісне рішення.

11. А. Спершу намагаюся чітко визначити те, в чому полягають усі порушені питання та інтереси.

Б. Намагаюся заспокоїти іншу людину та передовсім зберегти наші стосунки.

12. А. Дуже часто уникаю займати позицію, що може викликати суперечки.

Б. Надаю можливість іншій людині залишитися якоюсь мірою при власній думці, якщо він/вона також іде мені назустріч.

13. А. Пропоную середню позицію.

Б. Наполягаю, щоб було зроблено по-моєму.

14. А. Повідомляю іншій людині свою точку зору та питаю про її погляди.

Б. Намагаюся показати іншій людині логіку та переваги моїх поглядів.

15. А. Намагаюся заспокоїти іншу людину та передовсім зберегти наші стосунки.

Б. Намагаюся зробити все необхідне, щоб уникнути напруження.

16. А. Намагаюся не зачепити почуття іншої людини.

Б. Намагаюся переконати іншу людину в перевагах моєї позиції.

17. А. Зазвичай настирливо намагаюся досягти свого.

Б. Намагаюся зробити все, щоб уникнути зайвої напруженості.

18. А. Якщо це зробить іншу людину щасливою, я дам їй можливість самій обстояти своє.

Б. Даю можливість іншій людині в чомусь залишитися при своїй думці, якщо вона також іде мені назустріч.

19. А. Насамперед намагаюся чітко визначити, в чому полягають всі інтереси іншої людини та спірні питання.

Б. Намагаюся відкласти вирішення спірного питання, щоб з часом розв'язати його остаточно.

20. А. Намагаюся якнайшвидше перебороти наші розбіжності.

Б. Намагаюся знайти сполучення максимальної рівноваги користі та втрат для нас обох.

21. А. Коли я веду переговори, то намагаюся бути уважним до бажань іншого (іншої).

Б. Завжди схильюсь до прямого обговорення проблеми.

22. А. Намагаюся знайти середню позицію між моєю точкою зору та точкою

зору іншої людини.

Б. Відстоюю свої бажання.

23. А. Як правило, я стурбований тим, щоб задовольнити бажання кожного з нас.

Б. Іноді надаю можливість іншим узяти на себе відповідальність за вирішення спірного питання.

24. А. Якщо позиція іншої людини здається їй дуже важливою, я намагатимуся піти назустріч її бажанням.

Б. Намагаюся переконати іншу людину дійти компромісу.

25. А. Намагаюся показати іншій людині логіку та перевагу моїх поглядів.

Б. Ведучи переговори, намагаюся бути уважним до бажань іншої людини.

26. А. Я пропоную середню позицію.

Б. Я майже завжди стурбований тим, щоб задовольнити бажання кожного з нас.

27. А. Дуже часто уникаю займати позицію, що може викликати суперечки.

Б. Якщо це зробить іншу людиною щасливою, я надам їй можливість обстояти своє.

28. А. Зазвичай настирливо намагаюсь досягти свого.

Б. Вирішуючи ситуацію, зазвичай намагаюся знайти підтримку іншої людини.

29. А. Я пропоную середню позицію.

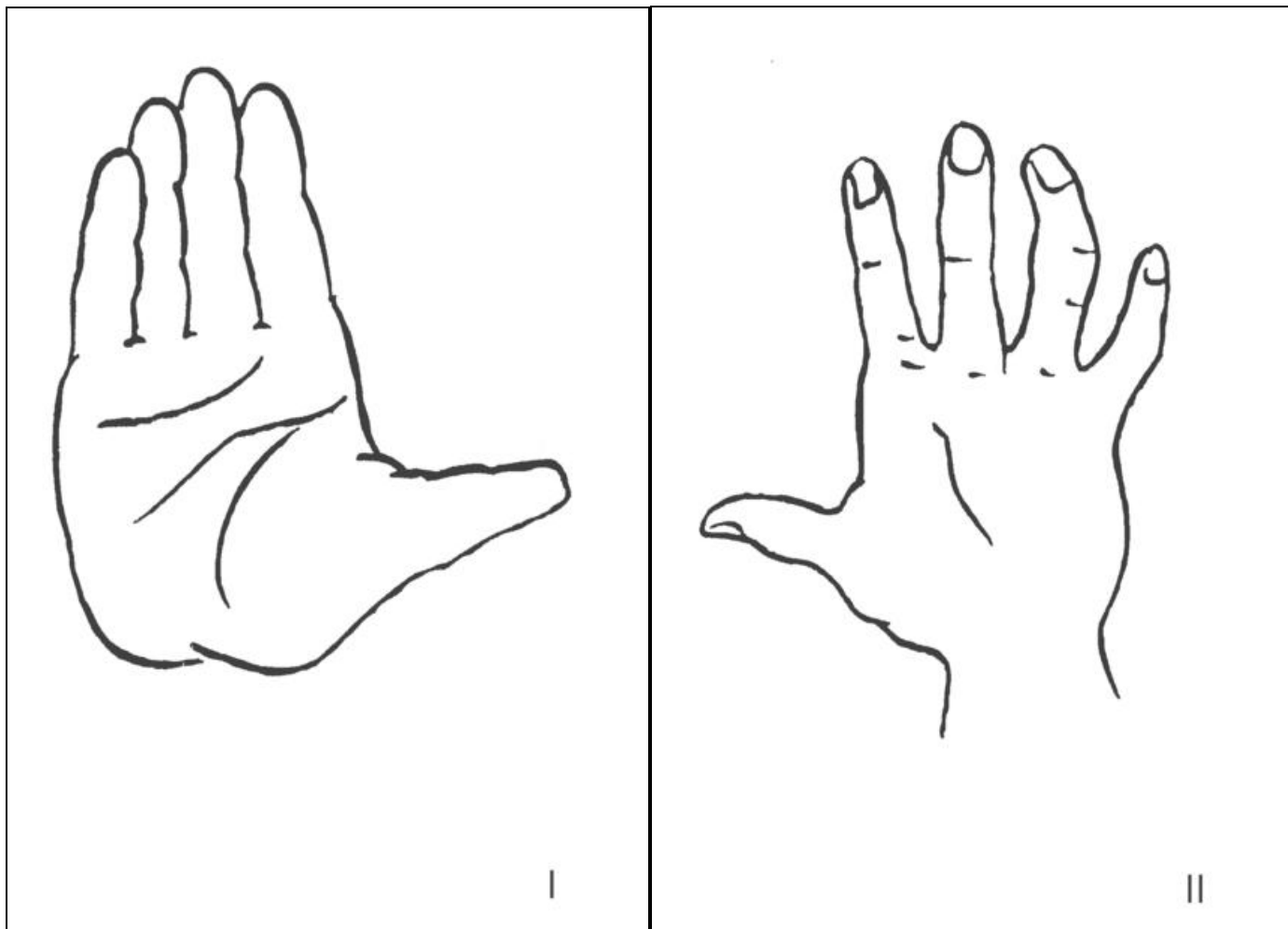
Б. Вважаю, що не завжди варто хвилюватися через якісь розбіжності, що виникають.

30. А. Намагаюся не зачепити почуттів іншої людини.

Б. Завжди займаю таку позицію у спірному питанні, щоб ми разом з іншою зацікавленою особою могли досягти успіху.

№	СУПЕРНИЦТВО	СПІВПРАЦЯ	КОМПРОМІС	УНИКАННЯ	ПРИСТОСУВАННЯ
1.				А	Б
2.		Б	А		
3.	А				Б
4.			А		Б
5.		А		Б	
6.	Б			А	
7.			Б	А	
8.	А	Б			
9.	Б			А	
10.	А		Б		
11.		А			Б
12.			Б	А	
13.	Б		А		
14.					
15.				Б	А
16.	Б				А
17.	А			Б	
18.			Б		А
19.		А		Б	
20.		А	Б		
21.		Б			А
22.		А		Б	
23.			Б		А
24.	А				Б
25.		Б	А		
26.				А	Б

27.	А	Б			
28.			А	Б	
29.		Б			А

III

IV

V

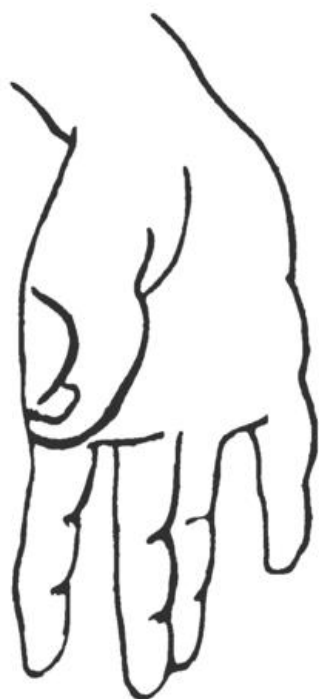
VI

VII

VIII

IX

БЛАНК МОТИВАЦІЙНОЇ ЗУСТРІЧІ (ДАЛІ - МЗ)

ПЕРШИЙ ЕТАП:

Прізвище та ім'я учасника(-ці):

Прізвище та ім'я співробітника(-ці) пробації, який(-а) проводив(-ла) МЗ:

Дата проведення _____

1. Пробаційна програма, вказана у рішенні суду або визначена за результатами оцінки підрозділом пробації:

1.1. за рішенням суду

1.2. за результатами оцінки ризиків

2. Чи визнає суб'єкт пробації (далі - учасник(-ця)) проблему власної агресивної поведінки / надмірної гнівливості, дратівливості (необхідне - підкреслити):

2.1. Так, повністю

2.2. Так, частково

2.3. Ні

3. Попередня оцінка учасником(-цею) рівня свого бажання брати участь у Програмі (запитання № 3 першого етапу МЗ; необхідно - підкреслити):

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

4. Оцінка учасником(-цею) наслідків своєї участі Програмі (вказати основні):

«Плюси» від участі	«Мінуси» від участі

5. Основні перестороги, побоювання щодо участі у Програмі:

6. Остаточна оцінка учасником(-цею) рівня свого бажання брати участь у Програмі (запитання № 9 першого етапу МЗ; необхідне - підкреслити):

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

7. Результат першого етапу МЗ:

ДРУГИЙ ЕТАП:

Дата проведення _____

8. Оцінка учасником(-цею) рівня свого бажання брати участь у Програмі (запитання № 5 другого етапу МЗ; необхідне — підкреслити):

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

9. Додаткові коментарі:

10. Результат другого етапу МЗ:

[illegible]

Форма оцінки знань і навичок ДО проходження
Програми «Подолання домашнього насильства» повнолітніми
та неповнолітніми суб'єктами пробації

Прізвище, ім'я клієнта(-ки) _____

Дата заповнення анкети: _____

Блок І. Обізнаність (навпроти правильної, на вашу думку, відповіді поставте «+»)

1.1. Права людини:	
а) природні	
б) різняться залежно від статі	
с) різняться залежно від віку	
д) неподільні	
е) невід'ємні	

1.2. Ознаки домашнього насильства:	
а) порушення прав іншої людини	
б) захист власних прав	
с) заподіяння шкоди	
д) зумисні дії	
е) унеможливорює самозахист	
ф) має місце у кожній сім'ї	

1.3. Причинами домашнього насильства можуть бути:	
а) бажання однієї людини контролювати іншу людину/людей	
б) невміння людей керувати своїми емоціями	
с) відсутність у людей навичок ефективної комунікації	

d) погане матеріальне становище	
e) вживання кимось у родині алкоголю або наркотиків	
f) засвоєні в дитинстві звички взаємодії у родині, пережитий досвід насильства в дитинстві	
g) відсутність любові	

1.4. Чи знаєте ви про те, як можна керувати своїми емоціями, щоб не діяти агресивно?

a) ні;

b) так (наведіть декілька прикладів)

(за відповідь «так» на це запитання учасник(-ця) отримує 0,5 бала, а у разі наведення прикладів - 1 бал)

1.5. Форми домашнього насильства	
a) фізичне +	
b) психологічне +	
c) економічне +	
d) сексуальне	

1.6. Стать та гендер — це одне й те саме?

a) ні (поясніть, у чому різниця)

(за відповідь «так» на це запитання учасник(-ця) отримує 0,5 бала, а у разі наведення прикладів - 1 бал)

b) так

1.7. Що допоможе уникнути застосування насильства в сім'ї?	
a) дотримання прав людини	
b) вміння конструктивно (здоровим шляхом) вирішувати конфлікти	

с) визнання, що інша людина має право на власну точку зору	
d) вміння слухати та чути іншу людину	

У запитаннях, які передбачають вибір, за кожну правильну відповідь учасник(-ця) отримує 1 бал.

Відповідно, за блок обізнаності учасник(-ця) може отримати:

- Високий рівень балів: 15–22
- Середній рівень балів: 8–14
- Низький рівень балів: 1–7

БАЛ ЗА БЛОК I _____

Блок II. Установки

2.1. По черзі читайте нижченаведені твердження і позначайте кожну відповідь, яка, на вашу думку, є правильною, плюсом (+):

№	Твердження	Так	Не знаю	Ні
1	Людина зможе контролювати свої емоції, якщо захоче			
2	Іноді можна несильно вдарити, коли людина не розуміє по-іншому			
3	Гнів викликають зовнішні події, ситуації або чиясь поведінка			
4	Щоб керувати емоціями, варто працювати над своїми думками та переконаннями			
5	Перед тим як щось зробити, варто подумати про наслідки			
6	У виховних цілях дитину можна бити			
7	Легкі стусани та ляпаси допомагають контролювати дитину і при цьому не завдають їй жодної шкоди, не викликають справжнього болю			
8	Іноді підвищити голос просто необхідно, щоб людина мене почула			

9	Конфлікт завжди закінчується погано для однієї зі сторін			
10	Досвід пережитого домашнього насильства в дитинстві може бути однією з причин вчинення насильства у дорослому віці			
11	Домашнє насильство має циклічний характер			
12	У шлюбі не буває сексуального насильства			
13	Потерпіла від домашнього насильства людина сама провокує насильство			

У запитаннях, які передбачають вибір, за кожну правильну відповідь учасник(-ця) отримує 1 бал.

Відповідно, за блок щодо установок учасник(-ця) може отримати:

- Високий рівень балів: 10–13
- Середній рівень балів: 6–9
- Низький рівень балів: 1–5

БАЛ ЗА БЛОК II _____

Блок III. Очікувані результати участі у Програмі (сформовані навички)

3.1. Як часто ви вчиняєте домашнє насильство у своєму житті?					
Щодня	Раз на тиждень	Раз на місяць	Раз на півроку	Раз на рік і рідше	Ніколи

3.2. Як ви вважаєте, що необхідно вам для того, щоб подолати домашнє насильство?	
а) розвинути вміння керувати емоціями	
б) навчитися конструктивно задовольняти свої потреби	
с) навчитися вирішувати конфлікти ненасильницьким шляхом	

d) розвинути навички активного слухання	
e) розвинути навичку бачення варіантів вибору дій та реакцій	
f) навчитись використовувати техніку «Я-висловлювання»	
g) оволодіти технікою «поведінкового експерименту»	
h) інший варіант: _____ _____	

Відповіді на питання Блоку III не оцінюються у балах, а використовуються ведучим(-ою) для роботи з учасником(-цею), а також для порівняння з відповідями у Формі оцінки знань і навичок ПІСЛЯ проходження Програми.

Додаток К

**Форма оцінки знань і навичок ПІСЛЯ проходження
Програми «Подолання агресивної поведінки» повнолітніми та
неповнолітніми суб'єктами пробації**

Прізвище, ім'я клієнта(-ки) _____

Дата заповнення анкети: _____

Блок І. Обізнаність (навпроти правильної, на вашу думку, відповіді поставте «+»)

1.1. Права людини:	
a) природні	
b) різняться залежно від статі	
c) різняться залежно від віку	
d) неподільні	
e) невід’ємні	

1.2. Ознаки домашнього насильства:	
a) порушення прав іншої людини	
b) захист власних прав	
c) заподіяння шкоди	
d) зумисні дії	
e) унеможливорює самозахист	
f) має місце у кожній сім’ї	

1.3. Причинами домашнього насильства можуть бути:	
a) бажання однієї людини контролювати іншу людину/людей	
b) невміння людей керувати своїми емоціями	
c) відсутність у людей навичок ефективної комунікації	
d) погане матеріальне становище	
e) вживання кимось у родині алкоголю або наркотиків	
f) засвоєні в дитинстві звички взаємодії у родині, пережитий досвід насильства в дитинстві	
g) відсутність любові	

1.4. Чи знаєте ви про те, як можна керувати своїми емоціями, щоб не діяти агресивно?

- a) ні;
- b) так (наведіть декілька прикладів)

(за відповідь «так» на це запитання учасник(-ця) отримує 0,5 бала, а у разі наведення прикладів - 1 бал)

1.5. Форми домашнього насильства	
a) фізичне	
b) психологічне	
c) економічне	
d) сексуальне	

1.6. Стать та гендер — це одне й те саме?

a) ні (поясніть, у чому різниця)

(за відповідь «так» на це запитання учасник(-ця) отримує 0,5 бала, а у разі наведення прикладів - 1 бал)

b) так

1.7. Що допоможе уникнути застосування насильства в сім'ї?	
a) дотримання прав людини	
b) вміння конструктивно (здоровим шляхом) вирішувати конфлікти	
c) визнання, що інша людина має право на власну точку зору	
d) вміння слухати та чути іншу людину	

У запитаннях, які передбачають вибір, за кожну правильну відповідь учасник(-ця) отримує 1 бал.

Відповідно, за блок обізнаності учасник(-ця) може отримати:

- Високий рівень балів: 15–22
- Середній рівень балів: 8–14
- Низький рівень балів: 1–7

БАЛ ЗА БЛОК I _____

Блок II. Установки

2.1. По черзі читайте нижченаведені твердження і позначайте кожну відповідь, яка, на вашу думку, є правильною, плюсом (+):

№	Твердження	Так	Не знаю	Ні
1	Людина зможе контролювати свої емоції, якщо захоче			
2	Іноді можна несильно вдарити, коли людина не розуміє по-іншому			
3	Гнів викликають зовнішні події, ситуації або чиясь поведінка			
4	Щоб керувати емоціями, варто працювати над своїми думками та переконаннями			
5	Перед тим як щось зробити, варто подумати про наслідки			
6	У виховних цілях дитину можна бити			
7	Легкі стусани та ляпаси допомагають контролювати дитину і при цьому не завдають їй жодної шкоди, не викликають справжнього болю			
8	Іноді підвищити голос просто необхідно, щоб людина мене почула			
9	Конфлікт завжди закінчується погано для однієї зі сторін			
10	Досвід пережитого домашнього насильства в дитинстві може бути однією з причин вчинення насильства у дорослому віці			
11	Домашнє насильство має циклічний характер			
12	У шлюбі не буває сексуального насильства			
13	Потерпіла від домашнього насильства людина сама провокує насильство			

У запитаннях, які передбачають вибір, за кожну правильну відповідь учасник(-ця) отримує 1 бал.

Відповідно, за блок щодо установок учасник(-ця) може отримати:

- Високий рівень балів: 10–13
- Середній рівень балів: 6–9
- Низький рівень балів: 1–5

БАЛ ЗА БЛОК II _____

Блок III. Результати участі у Програмі (сформовані навички)

3.1. Як часто ви вчиняли домашнє насильство у своєму житті?						
	Щодня	Раз на тиждень	Раз на місяць	Раз на півроку	Раз на рік і рідше	Ніколи
До відвідування Програми						
Під час відвідування Програми						
Після закінчення відвідування Програми (вважаєте, що так буде)						

Відповідь на це запитання не оцінюється у балах, а використовується для загального аналізу.

3.2. Оцініть, якою мірою ви розвинули навички, необхідні для того, щоб подолати домашнє насильство (обведіть клітинку):

- вмію керувати емоціями та розпізнавати наростання гніву:

0	1	2	3	4	5
---	---	---	---	---	---

- конструктивними способами задовольняю свої потреби:

0	1	2	3	4	5
---	---	---	---	---	---

- вирішую конфлікти ненасильницьким шляхом:

0	1	2	3	4	5
---	---	---	---	---	---

- володію навичками активного слухання:

0	1	2	3	4	5
---	---	---	---	---	---

- вмію вирішувати конфлікти прийнятним шляхом:

0	1	2	3	4	5
---	---	---	---	---	---

- можу спрогнозувати варіанти дій та реакцій на провокативні ситуації:

0	1	2	3	4	5
---	---	---	---	---	---

- володію технікою «Я-висловлювання»:

0	1	2	3	4	5
---	---	---	---	---	---

- за необхідності використовую техніку «Поведінковий експеримент»:

0	1	2	3	4	5
---	---	---	---	---	---

Рівень розвитку навичок (сума зазначених учасником цифр):

- Високий рівень балів: 28–40
- Середній рівень балів: 14–27
- Низький рівень балів: 1–13

БАЛ ЗА БЛОК III _____

Загальний бал у результаті проходження Програми є сумою балів за блоками запитань I–III та свідчить про такі рівні досягнення учасником(-цею) мети Програми:

- Високий рівень: 52–75
- Середній рівень: 25–51
- Низький рівень: 1–24

ЗАГАЛЬНИЙ БАЛ _____

Ви можете написати своє загальне враження від Програми у довільній формі:

Додаток Л

ОЦІНКА результатів проходження пробаційної програми

Прізвище, власне ім'я, по батькові (за наявності) суб'єкта пробації

Дата народження _____

Назва пробаційної програми _____

Розпочато: "___" _____ 20__ р.

Закінчено: "___" _____ 20__ р.

Досягнуті результати:

Ступінь досягнення мети програми:

☐ *низький*

☐ *середній*

☐ *високий*

Стисла характеристика досягнутих змін *(позитивна динаміка щодо зміни у знаннях, навичках та установках тощо)*:

(посада куратора пробачійної програми)

(підпис)

(власне ім'я та прізвище)

"__" _____ 20____ р.